

KELTSKÉ JAZYKY

Václav Blažek

První antickou zprávou o Keltech najdeme v textu *Ora maritima*, jehož řecký originál měl být napsán v 6. st. př. Kr. Hekateios z Milétu (kolem 500 př. Kr.) přináší svědectví o Keltech v okolí fókajské osady Massalie (ř. Massal...a, lat. Massilia, dnes Marseille). Hérodotos (5. st. př. Kr.) klade sídla Keltů do míst, kde pramení Istros (= Dunaj) a dále na západ (II 33, 3). Etnonymum Kelto... (Herodotos), Kšltai (Strabón), *Celtae* (Caesar), sg. KeltŃj (Kallimachos), zpravidla bývá spojováno s ie. kořenem *kelH₃ - "čnět" (Pokorný 1959, 544), srov. lat. *celsus* "vztyčený, vysoký; vznešený, pyšný", tedy snad "vznešení" anebo "lidé z vysočiny" (sr. Erhart, *Slavia* 67, 1998, 289-94, který od této kořene odvozuje etnonymum *Čech*). Jiné východisko představuje ie. kořen *kel- "bít" (Pokorný 1959, 545-47), který pokračuje např. ve stisl. *hildr* "válka", stsas. *hild* "boj", sthn. *hildja*- "bitva", tedy Keltové = "bojovníci". Svou popularitu neztrácí ani sémanticky nejméně průhledné srovnání s ir. *celt* "pokrývka, oblek, roucho, vlasy", odtud angl. *kilt* označující skotskou sukni (Holder I, 888 a III, 1182 s lit.), kterou však Galové nenosili.

Keltové patří k nemnoha indoevropským etnikům, které je možno s vysokou pravděpodobností ztotožnit s konkrétní archeologickou kulturou ještě před jejich vstupem do psané historie, totiž s mladší dobou **halštatskou** z 8.-5. st. př. Kr., známou z území mezi horními toky Dunaje, Rýna a Rhôny (tj. Halstatt C a D podle Reineckeho stupnice), zvanou též "první doba železná". Z ní pak vychází kultura **laténská** (La Tène), "druhá doba železná" (5.-1. st. př. Kr.), během níž nové vlny keltské expanze překrývají území obydlená Keltů v předchozím období, a šíří se dále do východní Evropy, na Balkán i Malé Asie. V závěru této epochy se keltský prostor začíná díky římské kolonizaci i germánským nájezdům opět zmenšovat. O půl tisíciletí později, v závěru období stěhování národů, jsou keltské jazyky zatlačeny až na Britské ostrovy (i když ze svědectví Řehoře z Tours lze usuzovat, že galský jazyk byl ještě v 6. st. částečně živý, sr. Kalygin - Korolev 1989, 100; Lambert 1994, 10).

Příbuznost jednoho z keltských jazyků, velštiny, s latinou a řečtinou byla rozeznána dříve, než příbuznost velštiny např. s irštinou. Zasloužil se o to už v roce 1194 velšský učenec, arcidiákon a též aktivní politik, Girald Kambrijský (lat. Giraldus Cambrensis, fr. Giraud de Barri), žijící v letech 1146/7-1220/3? Ve svém "Popisu Walesu" (*Descriptio Cambriae*) srovnal 14 velšských slov s jejich latinskými a řeckými ekvivalenty. Jediné srovnání je zcela chybné, další příklad (lat. *gladium*) je keltskou výpůjčkou, naopak 5 velšských slov z Giraldova spisku má latinský původ. A ve zbývajících sedmi případech jde skutečně o slova zděděná ze společného prajazyka (např. velš. *haul* "slunce": lat. *sōl*, ř. *hēlios* [Ľlioj], *halein* "sůl": lat. *sal*, ř. *hals* [ɔlj], *enou* "jméno" : lat. *nōmen*, ř. *ónoma* [Ŏnoma], aj.). Toto moderní vysvětlení zformulované až v 18. st. Girald předjímal svou úvahou, že Římané i Britové, tj. Velšani, mají společné předky v Trojanech. Trojského původu měli být i francouzští Normané, nikoliv ale Anglosasové. Zde zjevně nad Giraldovým vědeckým duchem vítězí jeho velšský patriotismus. Až během 16. a 17. st. si hned několik francouzských a nizozemských učenců znovu všimá podobnosti mezi ostrovními keltskými jazyky a jazyky kontinentální Evropy: konkrétně mezi irštinou a řečtinou (G. Postel 1538, J. Péron 1555, J. Picard 1556, A. Gosselin), irštinou a jazyky germánskými (G. Paradin 1541, G. Becanus 1569, I.I. Pontanus 1606, Ph. Cluvier 1616, F.E. de Mézerai 1696), velštinou a klasickými jazyky (Abraham Van der Myl 1612). Vlastní příbuznost mezi brythonskou a goidelskou větví rozeznal až r. 1632 J. Davis. V roce 1707 vydal E. Lhuyd, velšský antikvář, přírodovědec a filolog, dílo *Archaeologia Britannica*, které je možno pokládat za první pokus o srovnávací gramatiku keltských jazyků. V první pol. 19. st. s nimi už pracují pionýři indoeuropeistiky jako J.C. Prichard (1831), A. Pictet (1837), F. Bopp (1838).

V klasifikaci keltských jazyků si konkurují dvě schémata:

(H. Pedersen, K.H. Schmidt)

(P. Schrijver, C. Watkins)

Následující klasifikace vychází z různého vývoje ie. labiovelaráry *k^u, konkrétně jejího zachování (A, B, C) nebo její změny v p (D, E, F), tj. tradičního modelu, který reprezentuje např. H. Pedersen nebo K.H. Schmidt :

A. goidelské

Slovo *Goidel* představuje vlastní označení Irů ve staroirštině. Nejčastěji se vyvětluje jako brythonská výpůjčka, sr. velš. *Gwyddel* "Ir". Jeho původ bývá objasňován pomocí střvelš. *gwyd* "divoký" < kelt. *weido-, sr. stir. *fīad*

id., a dále *fid*, velš. *gwŃdd* "les" (Schrijver 1995, 250, 223). Staroirské slovo *goidelc* označovalo "irský jazyk". V klasické moderní irštině mělo podobu *Gaoidhealg*, jí se blíží *Gáidhlig* ve skotské gaelštině. V pravopisu moderní irštiny se zjednodušuje na *Gaeilge*, odtud též angl. *Gaelic*, které má však v Irsku jako označení irštiny jistý pejorativní odstín.

a) irský

Vlastní jméno Irska *Ériu* spolu s jeho velš. ekvivalentem *Iwerydd* lze odvodit z kelt. **ŃVriĐōn-*, jak potvrzují i antická jména *Īsrnh* (Strabo), *Īoušrnĭa* (Ptolemaios), *Hibernia* (Caesar), *Iuerna* (Mela). Srovnání s ř. toponymem *Pier...a*, doslova "tučná, plodná", a stind. *pđ varĭ* "tučná" vede k rekonstrukci **piHŃer-* (Schrijver 1995, 288; starší lit. Holder II, 99n).

První rozsáhlejší korpus goidelského onomastického materiálu nacházíme v Ptolemaiově popisu Irska, jenž čítá asi 30 místních a kmenových jmen. Ptolemaios svou *Geographiku* psal kolem poloviny 2. st. n. l., ale informace ze vzdálenějších míst, kterým Irsko bezesporu bylo, přicházely do Alexandrie se značným zpožděním. Dalším, nesmírně cenným materiálem k rané fázi irštiny jsou nápisy v písmu *ogam*. Předpokládá se, že toto svérázné písmo mohlo vzniknout kolem r. 200 n. l., ale většina nápisů pochází z období mezi 4. až 6. st., a jsou známy i pozdější (až do 9. st.). Rozdíl mezi archaickým jazykem nápisů a o mnoho pokročilejším jazykem prvních rukopisů psaných latinkou (od 7. st.) vedl některé autory k hypotéze, že ogamské texty konzervovaly stav (literárního?) jazyka až o půltisíciletí staršího (Marstrander, *NTS* 3, 1928, 125). Pro ilustraci uvádíme několik nápisů (v závorce lokalizace do hrabství, datování, plus číslování podle edice MacAlistera, které přejímají Korolev 1984 i Zieglerová 1994). Poznámky se přednostně věnují apelativům.

TRIA MAQA MAILAGNI CURCITI

"[nápis] tři synů Mailagna Curcitta" [Kerry: nedatováno; #160]

Pozn.: V gen. pl. bychom očekávali **trĭan maqan M...* Zde došlo zjevně k asimilaci **trĭam maqam M.* vzhledem počátečnímu *m-* ve druhém a třetím slově. Ogam. *maq*, které se nejčastěji vyskytuje v gen. sg. *maqi* (též *maqvi*, vedle pozd. *macci*, *maci*) odpovídá stir. *macc* a stvelš. *map*, sr. také keltiber. jméno *Maqi-aesus* a gal. ND *Maponos*. Vše z pkelt. **mak^wk^wo-* (Korolev 1984, 112).

QRIT[TI] MAQI LOBACONA AVI NEAGRA COLINEA

"[nápis] Qritt(i)a, syna Lobaconova, vnuka Neagry Coliney?" [Waterford: 500; #270]

Pozn.: Ogam. gen. sg. *avi* odpovídá stir. *aue*, gen. sg. *auĭ*, pozd. *úa*, (*h*)*ui* "vnuk", vše z kelt. **auĐō-* (Ziegler 1994, 132).

DUMELI MAQI GLASICONAS NIOTTA COBRANOR[IGAS]

"[nápis] Dumela, syna Glassicona, synovce Cobranoriga" [Kerry: druhá pol. 5. st.; #252]

Pozn.: Ogam. gen. sg. *niotta* odpovídá stir. *niae*, *niad* "synovec" z kelt. **ne(p)oto-* (Korolev 1984, 114).

VELITAS LUGUTTI

"[nápis] básníka Luguttia" [Kerry: před r. 500; #251]

Pozn.: Ogam. gen. sg. *velitas* odpovídá stir. *fĭli*, gen. sg. *filed* "básník" z kelt. **uelŽt-s*, gen. **uelĭet-os* (Korolev 1984, 115).

V pozdějších textech se na místě vynechaného slova "nápis" objevuje zhusta slovo ANM "jméno":

ANM CASONI [MAQI] RODAGNI

"jméno Cassonia, syna Rodagnova" [Cork: polovina 6. st.; #75]

Pozn.: Ogam. *anm* odpovídá stir. *ainm* "jméno" z goidel. **anmen*; sr. dále stvelš. *anu*, velš. *enw*, gal. *anuana* (Korolev 1984, 110).

Ogamské nápisy v goidelském jazyce jsou doloženy i z ostrova Man a vlastní Británie:

BIVAIDONAS MAQI MUCOI CUNAVA[LI]

"[nápis] Bivaidona, syna potomka Cunavalova" [Ballyqueeny na o. Man: první polovina 5. st.; #504]

Pozn.: Ogam. gen. sg. *mucoi* "potomek" nemá jasné kelt. paralely. Zajímavé je srovnání s oset. *myg* / *mugæ* "sémě" *myggag* / *muggag* "rod, rodina, klan" (Korolev 1984, 114; dále viz též Ziegler 1994, 211-12).

VI]C[U]L[A] M[A]Q CUGIN[I]

"Vicula, syn Kuginův" [skotský o. Gighi: počátek 6. st.; #506]

INIGENA CUNIGNI AVITTORIGES s lat. verzí "AVITORIA FILIA CUNIGNI"

"dcera Kunigna (a) Avitorigy", zatímco lat. verze říká "Avitoria, dcera Kunignova

[Eglwys Cymmin ve Walesu: konec 5. st.; #362]

Pozn.: Ogam. nom. sg. *inigena* s lat. ekvivalentem *filia* odpovídá stir. *ingen* "dcera" z kelt. **eni-genā-*, dosl. "pocházející zevnitř rodu"; sr. podobně tvořené lat. *indigena* "domorodá" (Ziegler 1994, 188-89).

Latinské písmo proniká do Irska spolu s křesťanstvím v 5. st., ale zachované rukopisy jsou pozdější, až z konce 7. st. Pozoruhodné je, že ostrovní varianta latinské polounciály, užívaná v západní Evropě v 1. tis. n. l., se v Irsku udržela až do konce 60. let 20. st. Za nejstarší irský rukopisný materiál se pokládají tzv. Würzburgské glossy. Většina gloss ve Würzburgském kodexu se klade do 8. st., menší počet gloss zapsaných jiným písařem se datuje ještě před r. 700. Ještě starší by měl být text *Amra Choluim Chille* "Žalozpěv nad sv. Colmcillem", který zřejmě vznikl už v době Colmcillovy smrti (r. 597). Je však znám až z pozdějších opisů, do kterých, podobně jako u mnoha dalších textů, pronikl soudobý jazyk kopistů. Mezi roky 900/950 až 1150/1200 se klade středoirská

fáze. Pro středoirský jazyk je charakteristické zjednodušení zejména slovesné flexe. Do slovní zásoby pronikají skandinávské výpůjčky. Přes dramatické mocenské boje na domácí scéně i s vnějším nepřítelem, kterého ztělesňovali v tomto období především Normani, irská literatura zachovává kontinuitu a dále se rozvíjí. Náboženskou tematiku zastupuje např. *Saltair na Rann* "Veršovaný žaltář". Objevují se však i prozaické a veršované texty vycházející z pohanských legend a ság, které nezdědily ještě indoevropské dědictví. Sem patří např. "První bitva na Tuiredském poli", "Druhá bitva na Tuiredském poli", "Kniha invazí", aj. Rostoucí rozdíl mezi hovorovým a literárním jazykem si vynutil novou literární normu. A tak se od 13. st. se mluví o nové irštině. Její klasická fáze trvá do 18. st., poté nastupuje moderní jazyk. V klasickém novoírském období rozvíjí irská literatura osvědčené žánry, nově se rozvíjí např. milostná poezie ve stylu *amour courtois*. Na hrdinnou epiku předchozího období navazuje velmi populární tvorba popisující činy Fionna Mac Cumhailla, jeho syna Oisina a jejich družiny bojovníků zvané *fian*. Během 16. a 17. st. díky soustředěnému úsilí Tudorovců, Stuartovců i Cromwella ztrácí veškerý vliv irsky hovořící aristokracie, irština je odstraněna ze státní správy i vyšších stupňů vzdělání. Irsko se dostává do rukou anglicky hovořící šlechty a jiných pozemkových vlastníků, v úřadech vládnou angličtí úředníci. Obchodníci a řemeslníci ve městech záhy přijímají angličtinu také. Používání irštiny se stále více zužuje na venkovskou chudinu. Katastrofální hladomory v letech 1846-49 vyvolané opakovanou neúrodou brambor znamenaly největší ránu právě venkovské populaci. Střízlivé odhady vyčíslují, že zhruba milion Irů zemřel a dalších 1,5 mil. se jich bezprostředně v souvislosti s hladomorem vystěhovalo do Severní Ameriky. Z nich nemalá část cestu přes Atlantik nepřežila. Navzdory očekávání úplného vítězství angličtiny se irština ve 20. st. vzpamatovává. Nesporně tomu napomohla irská samostatnost vyhlášená r. 1922, i když se nevztahuje na celý ostrov. Irština se vrátila nejen do škol, ale stala se i jazykem státní správy. Z 3780 tis. obyvatel Irské republiky (2002) ovládá irštinu přes milion Irů, ale jen pro asi 50 tis. je mateřským jaz. V Severním Irsku se r. 1991 hlásilo ke znalosti irštiny 60 tis. osob, dvakrát více než r. 1977. Existují i dvojnásobné odhady, ale též značně skeptičtější závěry, jejichž autoři soudí, že optimistická čísla o nárůstu počtu uživatelů irštiny v Severním Irsku jsou jen zbožným přáním představitelů některých katolických organizací.

b) gaelský = skotský = erse = gàidhlig

Jazyk přistěhovalců ze sv. Irska, jejichž migraci kolem r. 500 vedl legendární vůdce *Fergus Mar* v čele klanu *Dalriada*. R. 843 se v osobě krále Kennetha I. spojují Skotové s Pikty a sjednocují celé severní Skotsko. V 10.-11. st. se gaelským králům podařilo pokořit brythonská království v Strathclyde a anglosaské království s centrem v Edinburgu, kam poté přesunuli své hlavní město. Normanský vliv na skotskou aristokracii znamenal ústup gaelštiny zejména v jižním Skotsku. V 15. st. se převážná část gaelsky hovořící populace soustřeďuje na Skotské vysočině. Výjimkou je oblast Galloway, kde se udržela o 2 století déle. Průmyslová revoluce a jazyková politika ve školství zatlačily gaelštinu na severozápadní periferii Skotska a přilehlých ostrovů. Ještě r. 1891 je gaelština mateřštinou pro 250 tis. obyvatel Skotska. O 90 let později zůstává 78 tis. uživatelů, a sčítání z r. 1991 jich registruje už jen 68 tis., zejména v sz. Skotsku, na o. Skye a Hebridských ostrovech. Dalších asi 10 tis. osob se ke gaelštině hlásí v kanadské provincii Nova Scotia (Cape Breton Island). Přes rostoucí podporu nemá gaelština ve Velké Británii právní status. Naproti tomu Evropská unie ji uznává jako menšinový jazyk. Snaha vrátit gaelštinu do škol naráží na nedostatek kvalifikovaných pedagogů. Gaelština má svou určitou pozici i v lokálních novinách a televizi, přesto ustupuje. Není to už důsledkem záměrné vládní politiky, ale přirozené preference angličtiny jako rozhodujícího jazyka státní správy, médií, obchodu a cestovního ruchu.

Klíčové historické události týkající se Skotska se odrazily i v jazyce. Kontakt s piktským a kambrijským substrátem a anglosaským superstrátem ve druhé polovině 1. tis., a interference se severštinou na přelomu 1. a 2. tisíciletí urychlily vzdalování skotské gaelštiny od irštiny. Přesto až do 17. st. spojuje gaelštinu s irštinou společný literární jazyk. Některá významná díla irské literatury vznikla přímo ve Skotsku (klášter Iona). Už ve 12. st. se však objevují specifické skotské rysy v poznámkách k tzv. "Knize zvěře". Skotský charakter mají i básně obsažené v "Knize děkana z Lismore" z počátku 16. st. Vlastní gaelské písemnictví začíná v 15. st. První gaelskou knihou vydanou ve Skotsku je překlad liturgické knihy biskupa Johna Carswella v r. 1567. Z konce 16. st. pocházejí básně z tzv. Fernaigského rukopisu. Úplný překlad Bible vychází v letech 1787-1801. Současný literární jazyk se zformoval v 19. st. na základě jihovýchodních dialektů, ale zachovává mnoho archaických rysů, které v jiných dialektech zmizely už v 18. st. V současnosti probíhají pokusy přiblížit literární normu k živým dialektům. O klasifikaci skotských dialektů nepanuje jednotný názor. Je možno rozlišovat konzervativní dialekty ostrovů a západního pobřeží oproti vnitrozemským, pro které je typické zjednodušování morfologie. Severo-j jižní dichotomie postihuje některé fonetické jevy, např. používání rázu v jižních dialektech. Dalším možným přístupem je rozlišení na centrum a periferii. V centru se mj. rozvinula preaspirace původně neznělých závěrových souhlásek na konci přízvučných slabik, zatímco severní (Sutherland), východní (Inverness, East Perthshire) a jižní (Arran, Kintyre) periferie se tato inovace nedotkla.

c) manx = manx = gailek

Goidelský jazyk obyvatel ostrova Man v Irském moři (irsky *Muir Manann*) mezi Británií a Irskem. Osídlování přistěhovalci z Irska začíná patrně už ve 4. st. Ostrov však nebyl neobydlený, předpokládá se původní brythonské obyvatelstvo. Starší latinské a anglonormanské (tj. starofrancouzské) výpůjčky jsou společné všem třem goidelským jazykům. Znamená to, že teprve ve 12.-13. st. se jazyk ostrova spolu se skotskou gaelštinou

osamostatňuje na vlastní irštině. Společnou inovací pro jazyk manx i gaelštinu, jež bývá vysvětlována jako vliv brythonského substrátu, je posun původního přítomného času do funkce času budoucího a vytvoření nového, opisného prezenta. Nejstarší manská písemnost vznikla na poč. 16. st., je však známa z rukopisu až z druhé poloviny 18. st. Nejstarším autentickým textem je překlad anglikánské modlitební knihy biskupa J. Phillipse z r. 1630, který však zůstal nevydán. První tištěnou knihou je manko-anglický dvojjazyčný katechismus z r. 1707. Největší rozkvět zaznamenává manské písemnictví ve druhé pol. 18. st. Je přeložena Bible, různé katechismy, náboženské i světské písně. Vznikají však i původní texty, zejména právě písně. Těm s náboženským obsahem se říká *carvaly*. Úpadek manského jazyka začíná v 19. st., kdy je stále více zřejmé, že manština jako mateřský jazyk se stává pro své nositele handicapem. Ve školství, státní správě a soudnictví dominuje angličtina, církev dává přednost latině. Původní obyvatelé ostrova Man jsou stále častěji nuceni k emigraci (nejpočetnější manská komunita se soustředila v Clevelandu v Ohiu), naopak na ostrov se stěhují angličtí úředníci a obchodníci. Ještě r. 1874 byl manx mateřským jazykem pro 12 340 obyvatel ostrova, r. 1951 už jen pro 355 a r. 1974, kdy ve věku 97 let umírá Ned Maddrell pokládán za posledního rodilého mluvčího, přestává být živým jazykem. Na konci 19. st. J. RhŃs a v první polovině 20. st. K. Marstrander a K. Jackson zapsali určité množství textů ve fonetickém přepisu. Jejich záznamy se pokládají za nejspolehlivější zachycení jazyka manx v jeho pozdní fázi. Ortografie užívaná pro manštinu v 18. a 19. st. nevycházela z irské tradice, tak jako skotská gaelština, ale představovala jakýsi hybrid mezi anglickými a velšskými pravopisnými zvyklostmi z 18. st. Během 20. st., kdy byl už zřejmý zánik jazyka přirozeným vývojem, se ustanovilo hnutí s cílem jazyk zachovat. Znovu byly vydávány staré texty a gramatiky, organizovaly se kluby, které pro zájemce zajišťovaly výuku. Posledním krokem na tomto poli zavedení jazyka manx jako volitelného předmětu. Výsledek, jak se zdá, není beznadějný. K jazyku, který r. 1974 prodělal klinickou smrt, se při sčítání r. 1991 hlásí 650 osob z celkového počtu 71 000 obyvatel ostrova.

B. keltiberský = hispanokeltský

Etnonymum *Celtiberi* pro Kelty z Iberie patrně vytvořil řecky píšící římský analista Fabius Pictor v první polovině 2. st. př. Kr. Jiný řecky píšící historik, Appiános, ve svých "Římských dějinách" z 2. st. n. l. pragmaticky konstatoval: "Nezamýšlím se zabývat otázkou, kdo tu [v Hispánii] sídlil dříve a kdo potom, protože píší pouze římské dějiny. Zmíním se jen o tom, že podle mě ji kdysi obývali spolu s domorodci [= Ibery] také Keltové, kteří přešli Pyreneje, a tak vznikl název Keltiberové" [*Knihy hispánská* 2]. Podle antických autorů patřili mezi Keltibery následující kmeny: Lusonové mezi dolním tokem řeky Jalón a Moncoyou, Bellové v oblasti dolní Jilocy s mocným městem Segedou, Tittové snad kdesi v údolí Jalónu, Ar(e)vakové od horního toku Duera s městy Numantia, Segontia Lanca, Tiermes, Clunia, Segobriga, aj. Mezi Arevaky a pánví Ebra žili Pelendoni a Autrigoni. Východně od Autrigonů sídlili Beroni s centrem v městě Vareia. Keltiberský původ Vardulů prozrazují četná vlastní jména doložená ze severu dnešní provincie Alava. Severozápad keltiberského areálu ohraničují Kantabrové, sever Karpetani.

Nejstarší použití písma se datuje mezi roky 179-150 př. Kr. pro legendy na mincích ze Segedy. Od poloviny 2. st. př. Kr. začínají i další města používat modifikované iberské poloslabičné písmo a keltiberský jazyk. Nejvýznamnější texty jsou zapsány právě keltiberským písmem (Botorríta 1-4, Luzaga, Reš), používáno však bylo i písmo latinské (Peñalba de Villastar).

Tzv. "První nápis na bronz z Botorrity" v keltiberské modifikaci iberského písma. Interpretace podle Meida (1993) s českým překladem Petry Polákové:

TIRIKANTAM BERKUNETAKAM TOKOITOSKUE SARNIKIOKUE SUA KOMPALKE? NELITOM
 "Co se týče hornatého území [božstev] Togoita a Sarnikia, nařizuje se následující jako nedovolené"
 NEKUE TO UERTAUNEI LITOM NEKUE TAUNEI LITOM NEKUE MASNAI TI?AUNEI LITOM,
 SO? AUKU ARESTALO TAMAI

"Není ani dovoleno tam suť (?) navážet, ani není dovoleno [jiné práce] vykonávat, ani není dovoleno násilím?
 působit škodu, s výjimkou svolení představeného"

UTA OSKUE? STENA UER?ONITI SILABUR SLEITOM KONSKILITOM KABI?ETI
 KANTOM SANKILISTARA OTANAUM TOKOITEI ENI

"Kdokoliv by chtěl tyto [činnosti] vykonávat, kdokoliv by tyto [zákazy] přestoupil, musí kusy stříbra vzít,
 100 sanklistrů, k zaplacení v [chrámu] Togoita"

UTA OSKUE? BOUSTOM UE KORUINOM UE MAKASI[A]M UE AILAM UE AMBITISETI
 KAMANOM USABITU? O?AS SUES SAILO KUSTA BI?ETU?

"Kdo by si ale chlév nebo [koňskou] stáj nebo [kamenný] násep nebo přístřešek zřídil chtěl,
 musí vybudovat [přístupovou] cestu, to, co nutnost díla je, může odstranit"

IOM ASEKATI AMBITINKOUNEI STENA ES UERTAI ENTARA TIRIS MATUS
 TINBITU? NEITO TIRN!KANTAM ENI OISATU?

"Jestliže někdo rozryje [zemí] za účelem stavění, musí tyto [zbytky, tj. suť, hlínu, apod.] do tří dnů?
 z hájeného [posvátného] území odklidit, na území Neita ať je odnese"

IOMUI LISTAS TITAS ?I?ONTI SOMUI IOM AR?NAS BIONTI - IOM KUSTAİKOS AR?NAS KUATI IAS O?IAS
 UERTATOS UE TEMEI UE ROBISETI - SAUM TEKAMETINAS TATU?

"Komu ornou půdu osejí / oseli by, tomu - jestliže úrodu sklízí / by sklídl, jestliže zmocněnc *kustaiikos* úrodu
 sváží, kterou by vně či uvnitř [hájeného území] sklídl - ať desátek odvádí"

SOMEI ENITOU?EI ISTE ANKIOS ISTE ESAKIOS U?E AREITENA SARNIKIEI AKAINAKUBOS NEBINTOR
"V této vnitřní oblasti, ať je ohrazená nebo otevřená, mimo území rozkládající se u Sarnikia nesmí být lidmi z
Akaina sklízeno"

TOKOITEI IOS URANTIOM UE AU?ETI ARATIM UE TEKAMETAM TATU?

"Kdo by u Togoita pastvinu nebo ornou půdu užívat chtěl, ať odvede desátek"

IOM TOKOITOSKUE SARNIKIOKUE AIUI?AS KOMPALKÖRES ALEITES ISTE IRES RU?IMU? ABULU UBOKUM
"Toto u příležitosti svátku Togoita a Sarnikia regent senátu pravdivě a svatě oznamuje: [já] Ablu Ubův ..."

Nejdelším keltiberským textem psaným latinským písmem je skalní nápis z Peñalba de Villastar, objevený na počátku 20. st. Text je rozdělen do dvou odstavců, slova v jednotlivých řádcích, které zde vyznačují kolmé čáry, oddělují tečky. Uvádíme dvě různé interpretace, jejichž autory jsou a) Meid (1996, 157); b) Ködderitsch (1996, 149):

ENI.OROSEI | VTA.TICINO.TIATVNEI | TRECAIAS.TO.LVGVEI | ARAIANOM.COMEIMV

a) "V horách žijícímu a současně ... .., Lugovi Araianů jsme na počest pouť vykonali"

b) "Eniorsovi a Tiatovi Tiginovu zasvěcujeme brázdy, stejně jako Lugovi pole."

ENI.OROSEI.EQVEISVIQVE | OGRIS.OLOCAS.TOGIAS.SISTAT.LVGVEI.TIASO | TOGIAS

a) "V horách žijícímu a koňskému bohovi Lugovi vrchní náčelník společenství přístřešek zřídil,
[a též] pro kultovní obec přístřešek."

b) "Eniorsovi a Equaesovi ponechává Ogris ochranu polností, Lugovi ochranu nově vykloučené země."

Literatura:

GAS = *Die Grösseren altkeltischen Sprachdenkmäler. Akten des Kolloquiums Innsbruck (Mai 1993)*, ed. W. Meid & P. Anreiter. Innsbruck: IBK 95.

Ködderitsch, Rolf, 1996: Noch einmal zur grossen Felsinschrift von Peñalba de Villastar. In: *GAS*, 149-155.

Meid, Wolfgang, 1996: Zur grossen Inschrift von Peñalba de Villastar. In: *GAS*, 156-157.

C. "sequanský"

Pod tímto jménem můžeme shrnout reliktu starší keltské vrstvy v Galii, lišící se od dominantního jazyka zachováním ie. labiovelary *k^h, sr. kmenová jména *Sequanes* (podle řeky a jí zasvěcené bohyně jménem *SZquana*, dnes *Seina*) nebo *Quariates*, další říční jméno *Quantia*, jména bohů *Sinquatis* a *Ucuetis*, jména měsíců v kalendáři z Coligny: *Equos*, *Qutio* a (*In*)*quimon* (Kalygin - Korolev 1989, 83).

D. lepontský.

Etnické jméno *LZpontii* zná Caesar (*BG* IV, 10), Livius (V, 35), Plinius (*NH* III, 134-35) a v podobě *Lhpñntioi* Polybios (II, 17), Strabón (IV, 204, 206), Ptolemaios (III, 34.1). V 7. st. tzv. Geograf Ravenský (IV, 30) zaznamenal toponymum *Lebontia*. Staré etnonymum přežívá v místním jménu *Val Leventina* dodnes. Na teritoriu, kam antičtí autoři kladli sídla Lepontů, bylo v 19. a 20. st. nalezeno několik desítek převážně náhrobních nápisů psaných neznámým jazykem. Byl proto nazván lepontským, aniž by existoval důkaz, že by si tak tvůrci nápisů sami říkali nebo aspoň tak byli nazýváni svými sousedy. Pod vlivem Strabóna, Plinia aj. starověkých autorit se soudilo na ligurský charakter jazyka. Až r. 1914 J. RhĎs poukázal na jejich keltský charakter. Všeobecného uznání se keltská klasifikace lepontštiny dočkala až díky M. Lejeunovi ("*Lepontica*", *Études celtiques* 12, 1971, 357-500). Všechny dosud nalezené nápisy se nacházejí v okruhu 50 km od města *Lugano*, které dalo lokálnímu písmu etruského původu jméno. Nové metody v archeologii i paleografii posouvají datování dosud nejstaršího nápisu na poháru z Castelletto Ticino do druhé čtvrtiny 6. st. př. Kr., datování nápisu z Prestina se prohlubuje z 2. st. př. Kr. do raného 5. st. př. Kr., apod. Nejstarší nápisy tak spadají do tzv. kultury *Golasecca* s patrným halštatským vlivem (fáze II-III, tj. 600-375 př. Kr.). Tato kultura se v severní Itálii objevuje už kolem r. 1200 př. Kr. Vzhledem k její kontinuitě až do 1. st. př. Kr. lze připsat dominantní roli v jejím vytvoření a raném vývoji předkům Lepontů. Pozdější nápisy už patří do různých fází laténské kultury, kterou do severní Itálie přinesly galské kmeny kolem r. 400 př. Kr. Z doby přechodu od kultury *Golasecca* k laténské (4.-3. st. př. Kr.) se příliš mnoho nápisů nezachovalo. Nejvíce textů pochází z posledních dvou století př. Kr.

Z více než sedmdesátky nápisů pokládáných za lepontské předkládáme krátký výběr (podtržené znaky představují epigrafické varianty, šikmá lomící čára / znamená alternativní čtení mezi levým a pravým znakem, kolmá lomící čára | naznačuje oddělení řádků, velká písmena signalizují možnost čtení znělé i neznělé okluzivy, jak je běžné u staroitalských abeced etruského původu):

xosioiso (Castelletto Ticino, 2. čtvrtina 6. st. př. Kr.)

"K/Gosia_{gen.sg.}"

uvamoKozis : Plialeθu : uvl/iTiauiοPos : ariuonePos : siTeś : TeTu (Prestino, konec 6. či počátek 5. st. př. Kr.)

"Uamo-gotsis_{nom.sg.} Blialletō(n)_{nom.sg.} Uvl/iTiaviūm_{dat.pl.} Arivonovcūm_{dat.pl.} mohylu_{ak.sg.} daroval/postavil_{3.sg.pret.}"

PelKui : Pruiam : Teu : KariTe : isos : KaliTe : Palam (Vergiate, 5. st. př. Kr.)

"Belgovi_{dat.sg.} hrob?_{ak.sg.} DŽwō(n)_{nom.sg.} ohradil_{3.sg.pret.} tentýž_{nom.sg.} vztyčil_{3.sg.pret.} náhrobek_{ak.sg.} "
slaniai : uerKalai : Pala | Tisiui : P iuoTialui : Pala (Davescio, 4.-3. st. př. Kr.)
 "Slanii_{dat.sg.} Verkovně_{dat.sg.} náhrobek_{nom.sg.}; Disiovi_{dat.sg.} Bivontovcovi_{dat.sg.} náhrobek_{nom.sg.} "
laTumarui : saPsuTai : pe : uinom : našom (Ornavasso, 2.-1. st. př. Kr.)
 "Latumarovi_{dat.sg.} a Sabsutě_{dat.sg.} vīno_{ak.sg.} z Naxu_{ak.sg.} "
alKouinos | ašKoneTi (San Pietro di Stabio, 2.-1. st. př. Kr.)
 "Alkovin[d]os_{nom.sg.} [syn] Adsgoneta_{gen.sg.} "
namu | esoPnio (Levo, 1. st. př. Kr.)
 "Namō(n)_{nom.sg.} Esobnovec_{nom.sg.} "
meTelui : maešilalui : uenia : meTeliKna : ašmina : KrasaniKna (Carcegna, nedatováno).
 "Metelovi_{dat.sg.} Maešilovci_{dat.sg.} Venia_{nom.sg.} Metelovna_{nom.sg.} Adsmīna_{nom.sg.} Grasanovna_{nom.sg.} "

Velmi pravděpodobně lepontský původ má i nápis z Oderze (5. st. př. Kr.) zapsaný venetským písmem:

padros pompeteguaios kaialoiso

"Padros_{nom.sg.} pětijazykový_{nom.sg.} Kaiala_{gen.sg.} "

Je zřejmé, že v lepontských textech převažují osobní jména, nejčastěji dvoučlenná. Druhým členem je buď jméno otce v genitivu nebo adjektivum ze jména otce utvořené, *patronymum*. Lepontská patronyma jsou tvořena následujícími derivačními sufixy: *-io/-eo-*, *-alo-* & *-ala-*, *-ikno-* & *-ikna-*. V nápisech vystupuje jen málo apelativ, která dovolují následující etymologickou identifikaci:

išos = kelt. & ie. *istos "tentýž", sr. gal. *ison* "istum", keltib. *iste* "tak, jako; nebo";

KaliTe = kelt. *kalite < ie. **k̑(̑)Dete* "vztyčil", sr. gal. *celicnon* "věž", keltib. *keltis* "monument"?

KariTe = kelt. *garite < ie. **g̑h̑Dete* "ohradil", sr. gal. *gorto-* "živý plot", keltib. *korta* "ohrazené místo", stir.

gort "seges";

pe "a" < ie. **k̑e*, sr. keltib. *-kue*, stir. *-ch* id.;

pompe = *p*-kelt. *pempe < ie. **penk̑e* "pět", sr. gal. *pempe* (*pempe-dula* "pětistí"), stvelš. *pimp*, bret. *pemp* "5";

siTeš = kelt. *sīdens < ie. **s̑d̑ns* "mohyla", ak. sg. od **s̑d̑-os*, sr. stir. *sīd* "pahorek obývaný nadpřirozenými bytostmi";

tegu- = kelt. **tengv-* < ie. **dn̑gh̑u-* "jazyk", sr. stir. *teng*, střvelš. *tafawt*, stkorn. *tauot* "jazyk";

TeTu = kelt. *dedū < ie. **dedō(u)* "daroval" nebo **d̑ed̑Z̑u* "postavil", sr. gal. *dede* "dal" či "věnoval", sti. *dadaú* nebo *dadhaú*.

Bohatší informaci o lepontské slovní zásobě poskytují vlastní jména. Jejich sémantická interpretace závisí na etymologické analýze, ale tím se příliš neliší od nejisté interpretace apelativ. Představme nejvýznamnější onomastické slovní základy:

esoPnos, esoPnio = kelt. *eks-obnos "odvážný, bez strachu", sr. gal. NV *Exobnus, Exomnus*, velš. *ehofn*, stir. *essamain* "odvážný" (= "beze strachu"); velš. *ofn*, stir. *ómun* "strach";

-Kozis = kelt. **go'sis* < ie. **g̑hostis* "host, cizinec"; v kelt. lexiku (zatím) není známa další paralela; geograficky stojí nejbližší onomastický materiál ligurský (NV *VILAGOSTI, VELAGOSTIVS* aj. v lat. nápisech kolem Cunea) a venetský (*Hostihavos*); dále sr. lat. *hostis*, gót. *gasts*, stsl. *gost̑* "host, cizinec";

PiuoT- = kelt. **bȋont-*, sr. velš. *byw*, stir. *béo* "živý" < ie. **g̑ȋo-*;

Teu = kelt. **d̑Z̑ō(n)*, zjevně hypokoristikon od jména typu gal. *Deus, Deuona, Deuognata*, apod., vedoucí k ie. **deD̑o-* "bůh"; sr. složeninu *teuoxtonio-* [*deuo-gdonio-*] "bohové & lidé" z gal. nápisu z Vercelli (severní Itálie);

uenia = kelt. **uenD̑ā*, sr. stir. *fine*, sbret. *guen* "rodina, rod, klan" < ie. **uen(̑)-* "milovat; být v příbuzenském vztahu";

uer- = kelt. **uer-*, sr. gal. *uer-* v mnoha vlastních jménech jako *Uercingetorix*, dosl. "král svrchovaný nad válečníky" (sjednotitel Galů proti Caesarovi), stir. *for-*, stvelš. *guar-* "nad, přes" < ie. **uper-* "přes, nad, nej-";

-uinos = kelt. *vindos "bílý", sr. gal. *vindo-*, odtud fr. *vendoise* "bělice", velš. *gwynn*, stir. *find* "bílý" < ie. **ueD̑d-* "vidět";

uvamo- = kelt. **uamo-*, sr. keltib. *uameiste* "nejvýše stojící" < ie. **up̑mmo-* "nejvyšší", sr. sti. *upamá-*, avest. *up̑ama-*, stang. *ufemest* id.;

Další zdroj informací o lepontském či jemu blízkém jazyce představují legendy v písmu lugano na mincích z povodí Pádu (A), Rhôny (B) a z Piemontu (C) ze 3.-1. st. př. Kr. Najdeme zde např. taková apelativa nebo jména či jejich fragmenty jako (A) *riKoi* = dat. sg. / nom. pl. od kelt. **rīgo-* "král", *TouTioPouos*, sr. gal. NV *Toutios* ("civis") & *Bouus* ("býk", stir. *bó* "kráva"), (C) *PriKou* = kelt. **brigo-* < **b̑ȓg̑o-*; *ulKos* ~ sti. *ulká* "meteor"

(identifikace s ie. ***ul̥kʰos** "vlk" je obtížná, neboť v takovém případě bychom čekali lepont. ***vlipos**).

E. galský

Etnonymum *Galli* používali Římané jako synonymum k *Celtae* (sr. Caesar, BG I 1,1: *qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur*). Jméno může vycházet z galoromán. *galia "síla" (> fr. *gaillard* "zdravý, smělý, statný"), sr. korn. *gallos*, sbret. *gal* "moc", ir. *gal* "statečnost" (Pokorný 1959, 351). Méně nadějně se jeví srovnání s ir. *gall*, pl. *gaill*, *gill* "cizinec", velš. *gâl* "inimicus", pl. *galon*; může jít totiž o převzetí jména Galů, kteří v 4.-7. st. obchodovali s obyvateli Britských ostrovů (Holder I, 1638-39).

Za první písemné zaznamenání galského jazyka bývá pokládáno osobní jméno v etruském nápise z 5. st. př. Kr. *mi Nemeties* "jsem [hrob] Nemetia". Vlastní galštině, či spíše jejím četným dialektům, se dostalo písemné fixace prostřednictvím nejméně čtyř epigrafických tradic. Jsou jimi iberské písmo na legendách mincí z j. Galie (3.-2. st. př. Kr.), písmo *lugano* převzaté od Lepontů, užito v sedmi nápisech ze s. Itálie, z toho 3 lat.-gal. bilingvy (2.-1. st. př. Kr.), řecké písmo šířící se z ř. kolonie Massilie, proto zejména v jižní, ale též centrální Galii (3.-1. st. př. Kr.), latinské písmo, od dobytí Galie Caesarem (51 př. Kr.) až do 4. st. po Kr. V řadě napsů se objevuje použití ř. a lat. písma současně. Nejrozsáhlejší galské texty byly nalezeny v lokalitách *Banassac*, *Chamalières*, *La Graufesenque*, *Larzac*, *Lezoux*; k nim se druzí unikátní Kalendář z *Coligny*, žel jen částečně dochovaný.

Představme si alespoň některé z galských textů různých typů podle obsahu.

Dedikační nápis z lokality *Vercelli* (1. st. př. Kr.) v severoitalském písmu, které nerozlišovalo znělé a neznělé okluzivy, s paralelním latinským textem:

AKISIOS . ARKATOKOMATEREKOS . TOŠOKOTE . ATOŠ/M . TEUOXTONION . EU

"Akisios Argantokomaterekos věnoval [tento] pozemek bohům i lidem"

Zde stojí za povšimnutí složenina typu *dvandva* transkribovaná TEUOXTONION (gen. pl.), která odráží kelt. ***d̥žuo-** & ***gdonio-** z ie. ***deD̥uo-** & ***d̥h̥omD̥o-** "bůh" & "člověk" (dosl. "pozemský").

Dedikační nápis na kameni z *Alisie* (dnes Alise-Sainte-Reine) v latinském monumentálním písmu v překladu Meida (1) a Lamberta (2):

MARTIALIS DANNOTALI IEVRV VCVETE SOSIN CELICNON ETIC GOBEDBI DVGHIONTHIO VCVETIN IN
ALISIA

(1) "Martialis, [syn] Dannotala, věnoval [bohu] Ucuetovi tuto stavbu a také kovářům, kteří slouží Ucuetovi v Alisii."

(2) "Martialis, [syn] Dannotala, věnoval [bohu] Ucuetovi tuto stavbu, s kováři, kteří uctívají Ucueta v Alisii."

Nápis na olovených destičkách z lokality *Larzac* (poblíž Millau) v latinské kurzívě je vůbec nejdelším dosud nalezeným galským napsím, celkem čítá 160 slov. Zde se omezíme na stranu 1a v interpretaci Schmidta (1990, 16-25) a Meida (1994, 40-46). Obsahem se řadí mezi texty magického, zde varovného charakteru (Římané označovali podobné nápisy *defixiones*). V konkrétním případě napsu z Larzaku jde o jakousi smlouvu jedné skupiny čarodějnic zaměřených proti konkurenční skupině, reprezentované dámami Severou a Tertioniknou. Členky aliance vyjmenované ve druhé části úryvku zde citovaného spoléhají na magické schopnosti jakési vědmy, která disponuje "podsvětním kouzlem". Nepříliš uhlazený slovosled českého překladu byl motivován snahou o zachování slovosledu galského originálu.

IN SINDE SE BNAME BRICTO[M] [I]N EIANOM ANUANA SANA ANDERNA

"Proti tomuto těchto žen kouzlu, proti oněm jménům, jež podsvětní [jsou],

BRICTO UIDLUIAS UIDLU[A] TIGONTIAS SO

[je] kouzlo vědmy uhranující čarodějnice ono.

ADSAGSONA SEUE[RIM] TERTIONICNIM LIDSSATIM LICITATIM EIANOM UO-DUNO-DERCE LUNGET[UT]U

Protiúčinek Severu (a) Tertioniknu, očarovanou a spoutanou, pod jejich náhrobní deskou nechá ležet.

TON-ID PONC NITIXSINTOR SI[ES] DUS-CELINATIA IN EANON ANUAN[A] ESI ANDERNADOS BRICTO M

"Mimo to, pokud by kouzlily ony se zlými úmysly, proti oněm jménům je podsvětní kouzlo.

BANO[NA] FLACTUCIAS PAULLA DONA POTITI[US] AIAI DUXTIR ADIEGIAS POTI[TA M]ATIR PAULLIAS

Banona, [dcera] Vlatucie; Paulla, manželka Potita; Aiai, dcera Adiegy; Potita, matka Paully;

SEUERA DU[XTIR] UALENTOS DONA PAULLI[I]US ADIEGA MATIR AIIAS POTITA DONA PRIM[IUS DUXTIR]
ABESIAS

Severa, dcera Valenta, manželka Paullova; Adiega, matka Aiiy; Potita, manželka Prim[ova a dcera] Abesova."

Nápis ze *Chamalières* (poblíž Clermont-Ferrand) byl objeven r. 1971. Text je psán opět latinskou kurzívou na olovených destičkách, které byly upřednostňovány v komunikaci se záhrobím. Opíráme se o interpretaci K.H. Schmidta (1981). Český překlad zachovává galský slovosled:

ANDEDIION UEDIIUMI DIIIIHION RISU NARITU MAPON[ON] ARUERNATIN.

"[Toho,] v [němž je] bůh, uctívám magickou tabulkou, Mapona Arvernského"

LOTITES SNÍ EDDIC SOS BRIXTIA ANDERON

"zrychlí nás a ty [ostatní] kouzlem Pods větních"

: C.LUCION, FLORON NIGRINON ADGARION, AEMILION PATERIN,

"C. Lucia Flora Nigrina přednašeče, Aemilia Paterina,"

CLAUDION LEGITUMON, CAELION PELIGN[ON], CLAUDION PELIGN[ON],
 "Claudia LegitumaCaelia Peligna, Claudia Peligna,"
 MARCION UICTORIN ASIATICON. ADDEDILLI
 "Marcia Victorina, Asiatica (vše ak. sg.), [syna] Addedilla"
 ETIC SECOUI TONCNAMAN TONCSIÍONT-IO.
 "A Segoviové, přísahu odpřísáhnou kteří."
 MEÍON, PONC SESIT, BUET-ID OLLON.
 "[To, co je] malé, když je zasazeno, bude to velké"
 REGU-C CAMBION UXSOPS PISSÍIU-MI ISO-C CANTÍ RISSU
 "Narovnám ohnuté. [Ač] slepý, prozřu tak [prostřednictvím této] zpívané tabulky"
 ISON SON BISSÍET.
 "Téhož, toho [nepřítele] pobije."
 LUGE DESSU-(M)MI-ÍIS. LUGE DESSU-MÍ-IS. LUGE DESSU-MÍ-ÍS. LUXE.
 "Lugovi připravím je. Lugovi připravím je. Lugovi připravím je. Přísáhej!(!)"

Dochovaly se však i nápisy světějšího charakteru. Následující tři krátké texty se objevují na nádobách:

Pohár z Banassacu, latinská kurzíva: NEDDAMON DELGU LINDA "Nejbližších obsahují nápoje".

Láhev z Limé, latinská majuskule: IBETIS UCIU, ANDECARI BIETE "Pijte rychleji, velmi přívětiví budete".

Číše z Vallauris, řecká abeceda: *venikoi medū* [ouenikoi medou] "Přátelští medovinou".

Pozoruhodně rozpustilé texty v pozdní galštině, už notně ovlivněné latinou, se objevují na kónických kroužcích vyvažujících přeslice, jejichž bohaté naleziště se nachází severně od Autunu na východě Galie:

NATA UIMPI, CURMI DA "Děvče krásné, pivo dej!"

MONI GNATHA, GABI BU??UTON IMON

"Pojď děvče, vezmi si můj polibek" (Meid) nebo "Pojď děvče, vezmi si můj úd" (Watkins).

Unikátním zdrojem poznání pozdního galského jazyka je lékařské kompendium Marcella z Bordeaux, který žil na přelomu 4. a 5. st. Najdeme zde jednotlivé glossy (např. *ratis* "herba pteridis", tj. "kapradí", sr. stir. *raith*, bret. *raden*, velš. *rhedyn* id. < **pr̥ātis*, dále např. lit. *papartis*, r. *paporot* id. s částečnou reduplikací) i celou větu, kterou zde reprodukuje v interpretaci W. Meida (1996b, 45):

in mon dercom argos axati-son

"do mého oka by jasnost měla vejít"

Velmi bohatým zdrojem informací o galštině jsou glossy a výpůjčky do jiných jazyků, zejména do latiny. Zcela ojedinělý je tzv. Endlicherův glosář nadepsaný "De nominibus Gallicis", pojmenovaný podle knihovníka, který jej r. 1836 vydal. Glosář sestává ze 17 hesel s ekvivalenty v lidové latině, přičemž u některých je užito více galských slov k objasnění funkce složenin. Najdeme zde taková slova jako 1. *ambe* "(po)tok", 2. *anam* "bažina", 3. *auallo* "jablko", 4. *are* "před", 5. *brio* "most", 6. *doro* "vchod, dveře", 7. *dunum* "hora", 8. *lautro* "lázeň", 9. *more* "moře", 10. *nanto* "údolí" & *trinanto* "tři údolí", 11. *nate* "syn", 12. *onno* "řeka", 13. *prenne* "velký strom", 14. *roth* "prudký", 15. *treide* "noha". Jediné sloveso *cambiare* "dát věc za věc" má lat. zakončení infinitivu, základ je však galský; pronikl i do fr. v podobě *change*, sr. dále bret. *kemm* "výměna". Latinské ekvivalenty jmenných forem v glosáři jsou představena i v jiných pádech než v nominativu: ablativ: 1, 5, 6, 8, 10, 15; akuzativ: 2, 7, 14; vokativ: 11. Alespoň v některých případech je pravděpodobné, že tomu tak je i v případě galských slov. Nejstarší rukopis glosáře je datován do r. 796, kdy galština byla jistě už mrtvá. Jde tedy určitě o opisy starších textů, které zachycují pozdní fázi vývoje galského jazyka.

Z gloss antických autorů i slov v latině už zdomácnělých můžeme rekonstruovat např. následující galská slova:

acaunumarga "opukový" (Plinius) sestávající ze slova *akaunon "kámen" < *akamnon a *margā, které se objevuje u Plinia též ve složenině *glisomarga* "druh bílého jílu", sr. fr. *marne* ~ *marle* "slín, opuka" < *margila; *alaua* "skřivan" (Plinius) > fr. *aluette* id.;

alaua "druh ryby" (Ausonius) > fr. *alose*, prov. *alauo*, šp. *alosa*;

ambactus "sluha, poddaný" < **amb(i)-agto-* *"činící se kolem", sr. velš. *amaeth* "rolník", sbret. *ambaith* (kelt. původu je i sthn. *ambaht* "sluha", pokračující v něm. *Amt* "úřad, služba");

andabata & *andobatta* "gladiátor, který bojuje v přílbě bez otvorů pro oči, tj. naslepo", dosl. "bojující slepý", kde základ **ando-* odpovídá sti. *andhá-* a av. *aṇda-* "slepý";

arinca "druh obilí" (Plinius) - může odpovídat ř. *arakos* "vikev";

attega "chata, chatrč" (Juvenalis), patrně **ad-* "při-" & *tegia "dům, střecha", tedy něco jako "přístřeší", sr. stir. *teg*, stvelš. *tig* "dům";

beber, ak. *bebrum* "bobr" v pozdní latině oproti vlastnímu lat. *fiber* id.;

beccus "zobák" (Suetonius) > fr. *bec*;

benna "druh vozu" (Festus) > fr. *benne*, it. *benna*;

betulla "bříza" (Plinius), sr. pozd. lat. *beta* a kelt. paralely ve stir. *beithe*, velš. *bedw*, sbret. *bedu* id.; kelt. původu je též prov., katal. *bez*, šp. *biezo* "bříza";

billus, *billa* "kmen stromu" (pozd.) a fr. *bille* id. < gal. **bilio-* & *biliā, sr. stir. *bile* "velký strom";

brákai (Diodóros Sicilský), *brákkai* (Hesychios) = lat. *brācae*, *brāc̄s* "kalhoty" > fr. *braies*, šp. *braga*, rum. *brac̄ă*, etc. id.

bracis "slad" (Plinius), sr. galský přívlastek boha Marta *Braciaca* "pivní"?; gal. či lat. slovo pokračuje ve fr. *braie*; sr. kelt. paralely jako stir. *braich*, velš. *brag* "slad";

brogae "pole", dem. *brogilus* (Schol. Juvenal.), fr. arch. a onom. *breuil* "pole" < gal. **brogi-*, sr. velš., bret. *bro* "krajina", stir. *mruig* id.;

brucaria "vřes" (pozd.) > fr. *bruyère* id., sr. stir. *froich*, velš. *grug* id. < kelt. **uroiko-*, vedle bret. *brug* id., představující spíše gal. formu získanou román. prostřednictvím, jak naznačuje změna **ur-* > *br-*;

bulga "pytel z kůže" (Festus) > stfr. *bouge(tte)* "měsíc z kůže" > angl. *budget*, sr. stir. *bolg* "pytel, břicho";

camminus "cesta" (7. st.) > fr. *chemin*, it. *cammino*, šp. *camino*, katal. *camí* etc., sr. stir. *céimm* "chůze, krok", velš. *cam* "id., stopa";

cantedon "sto stop (délková míra)" (Isidor Sevillský) < **k̄nt(o)-pedom*, sr. stir. *cét*, velš. *cant* "100" & stir. *ed* "prostor, interval";

carpentum "vůz na dvou kolech" (Titus Livius), výchozí gal. podoba zřejmě byla **karbanton*, sr. stir. *carpat* "válečný vůz"; vůz byl pojmenován podle košatiny, kde stál vozataj, příbuzno je lat. *corbis* "koš";

carrus "vůz na čtyřech kolech" pokračuje ve fr. *char* a také angl. *car*; gal. slovo, které má obdobu ve stir. *carr* "vozidlo", velš. *car*, stbret. *carr* id., vytlačilo vlastní latinský ekvivalent kelt. slov, totiž *currus* "válečný vůz"; vše z praformy **k̄rso-* od slovesa **kers-* "běhat";

cateia "druh vrhací zbraně", sr. stir. *caithid* "vrhá";

cauannos "sova" > fr. *chouan*, *chouette*, sr. velš. *cwan*, stbret. *couan*, bret. *kaouann* id., dále sthn. *hūwo* id.;

cectoria, *cectorium* "brázda tvořící hranici pole", sr. stir. *cécht* "pluh či jeho rukojet";

cis(s)ium "bryčka", sr. stir. *cess* "pletený koš" < **kistā*;

cleta "košatina" > fr. *claie* id., prov., katal. *cleda* "mříž do okna", sr. stir. *cliath* "košatina", velš. *clwyd* "bariéra" < kelt. **kleD̄tā*;

combrus "pokácené stromy" (6.-7. st.), "hráz, jez" (11. st.) < gal. **komberos*, sr. stir. *commar*, velš. *cymer*, bret. *kemper* "soutok";

couinnus "válečný vůz", velš. *cywain* "vozka, povozník" < kelt. **ko-uegno-*, sr. velš. *gwain* "vůz", stir. *fēn* id. < **uegno-*;

crocina "oblek z kůže", sr. stir. *crocenn* "(oblek z) kůže", bret. *kroc'hen* "kůže";

curucus "plavidlo vytvořené z konstrukce potažené kůží", sr. stir. *curach*, velš. *corwg* id. < **koruko-*, sr. ř. *kōrukos* "pytel z kůže";

kurmi [koŮrmi] "alkoholický nápoj z kvašeného ječmene" (Dioskorides) = gal. *kurmi* "pivo" (nápis z Autunu), sr. stir. *cuirm* "pivo", stvelš. *curum*, velš. *cwrf*, bret. *coruf* "pivo";

damma "srna, antilopa, gazela" > fr. *daim*, sr. stir. *dam* "býk, jelen", *damán* "kolouch" (**damogno-*), velš. *dafad* "beran" (**damato-*);

drungus "zástup nepřítel", sr. stir. *drong* "skupina, banda", stbret. *drogn* "oddíl, zástup";

esox "druh ryby z Rýna", patrně "losos" (Plinius), sr. stir. *éo*, gen. *iach* "losos", velš. *ehawc*, stbret. *eheuc* id.;

essedum "vůz na dvou kolech užívaný Belgy a Brity" (Vergilius) < **en-sedo-* nebo asimilací z **ad-sedo-*, sr. lat. glossu *asseda* "sedadlo kvadriryjy", velš. *assed* "vůz" < **ad-sed-*;

gaesum "oštěp", sr. stir. *gae* "kopí", stfvelš. *gwaew* "oštěp";

gladius "meč", sr. stir. *claideb*, velš. *clddyf* & *clddydd* id. (rozdíl *c* : *g* snad vyplývá z etruského prostřednictvím);

glastum "modrá barva" (Plinius), sr. stir. *glas* "modrozelený", velš. *glas* "modrý";

gulbia "zobák" (Isidor), sr. stfír. *gulba* id., velš. *gylfin* id.;

iotta "polévka z mléka, kaše" (6. st.), sr. stvelš. *iot*, stbret. *iot* "kaše";

lancea "kopí" (Nonius, Diodóros Sicilský), sr. stir. *dó-leicim* "vrhám";

leucas "galská míle, asi 2,4 km" (Sv. Jeroným), *leuga* id. (Isidor) > fr. *lieue* > angl. *league* id.;

linna "plášť" (Isidor ze Sevilly), sr. stir. *lenn* "plášť", stbret. *lenn* "kus plátna, závoj, opona" < **p̄ltnā*, sr. stsl. *plātъno* "plátno";

mannus "koník" < gal. **mandu-*, sr. bask. *mando* "mula" < kelt. a stir. *menn* "mládě, kůzle";

nausum "lod" (Ausonius), sr. stir. *nau* id.;

olca "orné pole" (Řehoř z Tours) > prov. *olca*, fr. *ouche* (dial. též "zahrada"), šp. *huelga*;

petorritum "vůz o čtyřech kolech" (Festus), sr. gal. *petuar[ios]* "čtvrtý" a stir. *ri(u)th* "běh";

petia & *pecia* (pozd.) > fr. *pièce* "kus" z gal. **petsi-*, sr. velš. *peth*, bret. *pez(h)*, stir. *cuit* "kus" < **k̄ezdi-*;

pititus (7. st.) > fr. *petit* "malý";

riga "brázda" (pozd.) < gal. **rika*, odtud též stprov. *riga*, fr. *raie* id., sr. stbret. *rec*, stfvelš. *rych* id., vše z **prko-/-ā*;

rodarum "rostlina, jejíž listy červenají" (Plinius) < **(H)rouđh-* "červený";

rusca "kůra" (9. st.) > stprov., katal. *rusca* "kůra (dubu)", fr. *ruche* "úl", sr. stir. *rúsc* "kůra", velš. *rhisgl* id.;

sagum, sagus, saga "galská tunika" (Isidor, Polybios) > fr. *saie*;
sugia "saze" (pozd.) > fr. *suie*, prov. *suja, suga*, z gal. *sudia, sr. stir. *suide* id.;
taratrum "nebozez, vrták" (Isidor) > fr. *tarière*, stprov. *taraire*, šp. *taladro*, sr. velš. *taradr*, střbret. *tarazr*, stir. *tarathar*;
tarinca "železný hřebík" > stfr. *taranche* "velký železný kolík", prov. *tarenco* id., vedle jiné glossy *taringa* "železné kůly", sr. stir. *tairnge* "železný hřebík, hrot";
taxō, ak. *taxōnem* "jezevec" > fr. *taisson*, it. *tasso*, šp. *tejon* id., sr. germ. * *ahsu-* > sthn. *dahs* id.;
tinca "lín" (Ausonius) > fr. *tanche*, stfr. *tenche*, it. *tinca*, šp., prov. *tenca*;
uassus "sluha", sr. stir. *foss*, velš. *gwas* id. < **upo-stH₂o-* "stojící za";
uātĪs, uātis "věštec, básník", sr. gal. *uātĪs "kasta věštců" (Strabón: OŮLteij), stir. *fāith* "věštec";
uerĪdus "poštovní kůň", sr. velš. *gorwydd* "kůň" < kelt. *uo-rĪdso < **upo-reĪd'o-*. Lat. slovo s ř. prefixem *para-* proniká do fr. *pafrói* a něm. *Pferd* "kůň";
vertragus "druh chřta" < gal. *uer-* "nad-, nej-, super-" & **trag-* "noha", odtud stfr. *viautre*, stmilán. *veltres*, it. *veltro* "druh velkého psa";
uiriola "náramky" (Plinius) > fr. *virole*, friul. *viruele* etc., id.

Dalším cenným zdrojem poznání galské slovní zásoby jsou substrátová slova ve francouzských dialektech (různí autoři jich napočítali až 160) i v dalších románských jazycích:

prov. *agreno* "trnka", katal. *aranyo* id. < gal. **agran(i)o-*, sr. stir. *áirne* a velš. *airin*, bret. *irin* < *agrinia a **agrīno-*;
prov. *banno* "roh" < gal. *bannā, sr. velš. *ban* "špice", stir. *benn* "špice, roh";
fr. *barre* "tyč, hůl", *barrière* "mříž, hráz", sr. stir. *barr* "vrchol (stromu)", velš. *barr*;
fr. dial. (Limousin) *bec*, (Creuse) *beco*, it. dial. *bega* "včela, vos", sr. stir. *bech* "včela", velš. *beg-egyr* "sršeň";
fr. *bouc* "kozel" < gal. **bukko-*, sr. ir. *bocc*, velš. *bwch*, bret. *bouc'h* id.;
fr. *boue* "bláto", sr. velš. *baw* id.;
fr. *briser* "lámat", sr. stir. *brissid* "láme";
stfr. *bruisier* "mačkat, ranit, urazit", sr. stir. *bruïd* "drtí";
fr. *chêne*, stfr. *chesne, chasne* "dub" < kelt. **kassano-/kassino-*;
fr. *darne* "kus ryby", sr. bret. *darn* "část";
stfr. *drille* "kus látky, hadr", sr. velš. *dryll*, bret. *drailh* "kus";
fr. dial. *droue* "koukol, jílek" < gal. *drauā, sr. bret. *draok* id. < *drauākā;
fr. *dru* "silný, hustý" < gal. **druto-*, sr. velš. *drud* "živý, smělý, drzý";
fr. *flanelle* "vlněné sukno", dem. k gal. prototypu *ulanā, sr. velš. *gwlan*, bret. *gloan*, stir. *olann* "vlna";
fr. *gaillard* "smělý, veselý" z gal. *galiā "síla", sr. stir. *gal* "bojová vášeň", velš. *gallu* "mohu";
fr. *glaner* "sbírat klasy", stprov. *glenar* id., sr. stir. *glenn-* "vybírat";
stfr. *grenon* "vousy na bradě", prov. *gren* "kníry", sr. přívlastek galského Appolóna *Grannus* a dále stir. *grenn* "vousy na bradě" a stvelš. *grann* "obočí";
fr. *grève* "písčité břeh", zfr. dial. *groue*, sr. velš., bret. *gro* "říční písek";
fr. *if* "tis" < gal. *iuos* (kalendář z Coligny), sr. dále stir. *éo*, velš. *yw*;
prov. *garra*, fr. *jarret* "podkolení" (dem. **garrito-*), sr. bret. *garr* "noha", velš. *gar* "noha, stehno", ir. *gairri* "lýtko";
fr. *mèague* "syrovátka", sr. stir. *medg* "sedlé mléko", velš. *maidd* < kelt. *mizgā;
fr. *mouton* "skopec", it. *montone* "beran" < gal. *multō, sr. stir. *molt*, velš. *mollt*, bret. *maout* "beran";
prov. *pairol* "hrnec", sr. velš. *pair*, stir. *coire* id. < **k₁ŕĪo-*;
fr. *roche* "skála", sr. bret. *roc'h* id. < *rokkā;
fr. *soc* "radlice", metaforicky přeneseno z původního významu "prase", sr. stir. *socc* "rypák; prase", velš. *hwch*, bret. *houc'h* "verrat" < **sukko-*;
fr. dial. (pikard., norman.) *souche* "pařez", (berrichon) *suque*, (piemont.) *sūka*, it. *socca*, aragon. *zoque* < gal. *tsukkā, sr. něm. *Stock* "hůl; pařez";
fr. *talus* "svah", sr. stir. *taul* "čelo, tvář, výčnělek", velš., bret. *tal* "tvář" < **talu-*;
fr. *tan* "kůra dubu" < gal. **tanno-* "druh dubu", sr. bret. *tann*, korn. *glas-tannen* id.
fr. *trogne* "červená tvář", sr. velš. *trwyn* "nos";
fr. *truand* "žebrák" < gal. **trugant-*, sr. stir. *truag* "nešťastník, ubožák", velš. *tru* id.;
fr. *vandoise* "bělice" < gal. *uindesiā od základu **uindo-* "bílý", sr. ir. *find*, velš. *gwynn*, bret. *gwenn* id.;
fr. *vanneau* "čejka", sr. stir. *fannall*, bret. *gwennili*, velš. *gwennol* "vlašťovka";
fr. *ver(g)ne* "olše", sr. ir. *fern*, velš. *gwern* id., bret. *gwern* "id., močál".

Lit.:

Delamarre, Xavier, 2001: *Dictionnaire de la langue gauloise*. Paris: Errance.
Lambert, Pierre-Yves, 1994: *La langue gauloise*. Paris: Errance.

Meid, Wolfgang, 1994: *Gaulish Inscriptions*. Budapest: Archeolingua.
Schmitt, Christian, 1996-97: Keltisches im heutigen Französisch. *Zeitschrift für celtische Philologie* 46-50, 814-829.
Sowa, Wojciech, 1998: Keltské výpožičky v latinčine. *Varia* 7, 186-194.

Keltové Střední Evropy a Balkánu nezanechali jiné texty než legendy na mincích. Např. na místě dnešní Bratislavy byla mincovna razící asi v letech 75-50 př. Kr. legendu BIATEC, zřejmě jméno svého majitele, ale i jména dalších velmožů jako MACCIUS, NONNUS, COVIOMARUS aj. (Filip 1996, 114). Ze všech keltských kmenů se nejdále na východ dostali **Galatové**, když r. 278 př. Kr. překročili Helespont a usadili se v Malé Asii. Svůj keltský jazyk si udrželi překvapivě dlouho. Ze 4. st. po Kr. pochází svědectví sv. Jeroným (341-420), jenž říká, že Galatové nehovoří řecky jako všichni v Orientu, ale podobným jazykem, jako se mluvilo kolem Trevíru (Holder I, 1601; Schmidt, *JIES* 20, 1992, 147-48). A dokonce v 6. st. zaznamenal Kyrillos ze Skythopole v životopise svatého Euthymia příběh o jistém mnichovi z Galatie, kterého posedl Satan a on nebyl schopen mluvit jinak než galatsky (Freeman 2001, 14). Z galatského jazyka nezůstal žádný nápis, jen několik gloss a řada vlastních jmen. Alexandrijský lexikograf z 5. st. Hesychios zaznamenal jako výslovně galatské glossy např. *bardoī* [bardo...] "zpívající básníci", sr. gal. *bárdoi* (Strabón), stír. *bard*, velš. *bardd*, nebo *kárnon* vedle *kárnux* u Eustathia [kĀrnon & kĀrnux] "trumpeta", sr. gal.-lat. *carnuātus* "roh", lat. *cornu* id. Pausaniás ve svém cestopise po Řecku z 2. st. n. l. zapsal galatská slova *márkan* [mĀrkan] "kůň" (akuz.) a složeninu *tri-markisia* [tri-markis...a] "skupina tří jezdců", sr. gal. **markos* "kůň" ve složenině *callio-marcus* "podběl", dosl. snad "kopyto koně", jak nasvědčuje lat. ekvivalent "ungula equi" u Marcella z Bordeaux, dále stír. *marc*, velš. *march* "kůň". U biskupa Epifania ze 4. st. se dovídáme, že galatské slovo *drungos* [drofŋgoj] znamená "čenic, čumák, rypák". Bohatší, i když ne vždy jednoznačně interpretovatelný materiál galatského jazyka skrývá onomastika. Z vlastních jmen lze s vysokou pravděpodobností zrekonstruovat typicky keltská apelativa (osobní jména bez označení): **bitu-*: *Bitognatos*, *Bitorix*, sr. stír. *bith* "svět (živých)", velš. *bit*; **boud-*: *Boudoris*, sr. stír. *búaid*, velš. *budd* "vítězství"; **brog-*: město *Ecobrogis*, oblast *Erigobrogis* vedle *Brogoris*, sr. stír. *mruig*, velš. *bro* "oblast, území"; **katu-*: *Katómaros*, sr. stír. *cath*, velš. *cad* "boj"; **epo-*: *EpónŽ*, *EporŽdórix*, sr. stír. *ech* "kůň", velš. *ebol* "hřibě"; **gnāto-*: *Bitognatos*, *Kassignatos*, sr. stír. *gnáth*, velš. *gnawt* "známý", **māro-*: *Brogimáros*, *Katómaros*, *Tektomáros*, sr. stír. *már*, *mór*, velš. *mawr* "velký"; **rig-s-*: *Albiórix*, *Epatórix*, *KonnakórŽx*, *Olorix*, *Rhigósages*, sr. stír. *rí*, velš. *rhi*, lat. *rex* "král"; **sen-/sin-*: *Sentámos*, *Sinórix*, sr. stír. *sen*, velš. *hen* "starý"; **touto-*: *Ambitoutus*, vedle etnonym *Ambitouti*, *Toutobodiaci*, sr. stír. *túath*, velš. *tud* "kmen, plemeno, lid", aj.

Lit.:

Filip, Jan, 1996: *Keltská civilizace a její dědictví*. Praha: Academia.
Freeman, Philip, 2001: *The Galatian Language - A Comprehensive Survey of the Language of the Ancient Celts in Greco-Roman Asia Minor*. Lewiston - Queenston - Lampeter: Mellen.

F. brythonské

Nejstarší svědectví o Británii podal Řek Pytheas z Massilie, který kolem r. 325 př. Kr. uskutečnil úspěšnou plavbu do severní Evropy. Tehdy zřejmě poprvé se antický svět seznámil se jménem ostrova Prettan...a (později s B-), které nacházíme ve velš. *Prydein* "Británie" (**kʷritanī*), *Prydyn* "Piktové" (**kʷritenī*), stír. *Cru(i)then-túath* "piktský lid" (**kʷriteno-teutā*), vše od ie. kořene **kʷer-* "činit", sr. stír. *cruth*, velš. *pryd* "podoba, vzhled" (Schmidt 1993, 68). Domácí jméno Británie *Albion* (sr. Plin. NH 4, 102: *Albion ipsi [Britanniae insulae] nomen fuit*; Ps.-Aristot. de mundo c.3: *Bretannika legŇmena /Albion ka /Išrnh Řpřr toÝj KeltóÚj*) = stír. *Albu*, je možno spojit s velš. *elfydd* "svět", které odráží kelt. **albiDōn-*. Etymologická souvislost s lat. *albus* "bílý, světlý" má analogii ve sl. **světŘ* "světlý; svět" (Hamp, *ZCP* 45, 1992, 87-88).

a) piktský

Pojmenování *Picti* poprvé použil r. 297 Eumenius ve svém chvalo zpěvu na císaře Konstantina, aby tak označil nepřátele Britů (vedle Hibernů, tj. Irů). Z prvního desetiletí 4. st. z chvalořeči na téhož císaře, ale od neznámého autora, pochází identifikace Piktů s Kaledonci (*Caledones*): "lesy a močály Kaledonců a jiných Piktů". Lat. slovo *pictus*, pl. *pictī* znamená "pomalovaný". Vzhledem ke zvyku obyvatel Británie pomalovávat se (tetovat se?), jak jej popsal už Caesar (*BG* V, 14) a poté mj. Ovidius, Martialis, Solinus, Herodianus, Claudianus, Jordanes, působí lat. etymologie ethnonyma *Pictī* docela věrohodně. Poprvé ji zformuloval už kolem r. 600 Isidor Sevillský. Zastánci domácího původu ethnonyma hledají paralely ve stír. *cicht* "řezbář, rytec", velš. *pith*, bret. *piz* "pozorný, pečlivý, neústupný, skoupý" < **kʷiktu-* (Stokes, Holder, aj.). Jménem *Caledones* označoval obyvatele dnešního Skotska už Gnaeus Julius Agricola, který s nimi vybojoval v 70. a 80. letech 1. st. n. l. několik bitev, jak zaznamenal historik Tacitus ve spise *Agricola*. Ptolemaios v pol. 2. st. nazývá severní Británii Kaledonií a zná kolem 40 etnonym a dalších asi 16 místních jmen. V téže době byl zbudován tzv. Antoninův val na linii Edinburgh - Glasgow, který měl udržet nepodmaněné ostrovany na severu. Zeď své poslání nesplnila, ostatně tak jako mnohé jiné zdi v historii. Piktové ji mnohokrát zdolali a jejich válečné střetávání s Římany vyvrcholilo v

otevřenou válku v letech 360-367, kdy překonali nejen Antoninův, ale i jižnější Hadriánův val, vtrhli na jih ostrova a napadli dokonce Londýn. Nicméně, do 11. st. byli Piktové asimilováni Gaely ve Skotsku a Normany na ostrovech.

Současné vědomosti o piktském jazyce jsou krajně nedostatečné. Vlastně ani není jasné, zda jde o jediný, keltský jazyk, či o jazyky dva - keltský a předkeltský, patrně neindoevropský. Situaci rozhodně nezjednodušuje fakt, že z jihu Británie se na území Piktů infiltruje brythonský vliv a od 5. st. pronikají do Skotska irští Gaelové, kteří zde posléze získávají kulturní, politickou i jazykovou dominanci. Naše vědomosti o jazyce (jazycích?) Piktů se opírají o následující prameny: latinské nápisy, nápisy v písmu *ogam* z 8.-9. st., které přinášejí a zjevně i zhotovují Gaelové, tzv. Piktská kronika, která latinsky zachycuje genealogie piktských rodů a z nich vzešlých králů zhruba od pol. 6. st. do r. 840, a konečně osobní, etnická a místní jména, která poprvé zaznamenali antičtí historikové a geografové, později irští a anglosasští kronikáři a duchovní (Adomnán: "Život svatého Kolombána"; Beda: *Historia Ecclesiastica*), a některá přežívají dodnes. Patrně ze 3. st. pochází latinský dedikační nápis nalezený u Colchestru severovýchodně od Londýna. Text zní DONUM LOSSIO VEDA DE SUO POSUIT NEPOS VEPOGENI CALEDO. Nápis tedy označuje dar Kaledonce jménem *Lossio Veda* (*loks *Ďo* *ue* *Ďdā* "ohnutý vědoucei"?), který je *nepos Vepogeni*, tj. "synovec či vnuk Vepogena". Tvar *Vepogeni* je gen. sg. osobního jména *Vepogenos, které lze přesvědčivě vysvětlit na základě galské a starobritské antroponymiky. Druhá složka *-genos* utvořená od ie. slovesného základu **genH₁-* "rodit" představuje patrně nejfrenkventovanější druhý člen keltských, a obecně indoevropských antroponym. První složka *Vepo-* má obdobu v galských a starobritských osobních jménech jako VIIPOTAL(O) (Galie, Germánie, Británie), VEPOMULUS (Británie), a v jejich zkrácených podobách jako VEPO(n), VEPUS, VEPA, aj. (Holder III, 177-78). V moderních brythonských jazycích nacházíme velš. *gwep* "tvář", bret. *goap* "výsměch". Galo-brythonské *uepos (< **uek^oos*) znamenalo zřejmě "řeč, hlas" (Delamarre 2001, 263-64).

Také další vlastní jména prokazují keltský (brythonský) charakter:

Argentocoxos (Dio Cassius, 210 n. l.), dosl. "stříbrnohý", sr. stir. *coss* "noha".

Artcois (Piktská kronika, 9. st.), dosl. "medvědí noha". Rozdíl mezi druhými složkami *-cox-* a *-cois* lze patrně připisat více než půltisíciletí vývoje mezi oběma záznamy.

Calgacus (Tacitus, *Agricola*, 1. st.), které lze interpretovat na základě stir. *calgg* "meč";

Drosten (nápis ze St. Vigean, Skotsko, 8.-9. st.), sr. jméno legendárního Tristana, které žije ve velš. *Drystan*, bret. *Trestan* < *Drustagnos*, jak potvrzuje sbírání jména *Drustagni* (gen. sg.) z lat. nápisu z Cornwallu ze 6. st.; etymologicky by mělo souviset stisl. *traustr* "jistý", gót. *traust* "smlouva", něm. *Trost* "útěcha".

K místním jménům piktského původu bývá řazen *Aberdeen* < *aββor-dŽwon "ústí řeky D.", sr. velš. *aber* "ústí", stir. *inber* id., a četná toponyma tvořená základem *Pet(t)-/Pit(t)-*, který odpovídá gal.-lat. *petia terrae* "příděl půdy" (> fr. *pièce* "kus"), střvelš. *peth*, bret. *pezh* "věc, cosi", stir. *cuit* "část, kus" < **k^oesdi-Ďdā*. Také v pojmenování Orknejských ostrovů (Mela & Plinius: *Orcades*, stír. *Innsi Orc*) se zřejmě skrývá keltský základ, sr. stir. *orc* "sele" < **porĕko-*. Největší z Hebridských ostrovů, dnešní *Lewis*, byl podle Plinia nazýván *Dumna*, což může být spojováno se stir. *domain*, velš. *dwfn* aj. "hluboký" (**d^hubni-*).

Keltskou etymologii se dosud nepodřilo najít pro pojmenování Hebridského souostroví (Mela: *Haemodae*; Plinius: *Hebudes*; Solinus: *Ebudes*; Ptolemaios: *Ēbudai* ['Eboudai]) i jeho jednotlivých ostrovů (*Arran*, *Islay*, *Tiree*, *Mull*, *Rum*, *Uist*, *Lewis*), jakož i jmen několika Shetlandských ostrovů (*Unst*, *Yell*). Také některé tituly nebo vlastní jména z Piktské kroniky (*Brude* "král"?) nebo piktských ogamských nápisů (*Itharnan*, *Talargan*) zatím musíme pokládat za nekeltské.

Lit.:

Forsyth, Katherine, 1997: *Language in Pictland: The case against non-Indo-European Pictish*. Utrecht: de Keltische Draak.

Jackson, Kenneth H., 1955: The Pictish Language. In: *PP*, 129-166.

Okasha, Elisabeth, 1985: The Non-Ogam Inscriptions of Pictland. *Cambridge Medieval Celtic Studies* 9, 43-69.

PP = Wainwright, F.T., 1955: *The Problem of the Picts*. Edinburgh: Nelson.

Wainwright, F.T., 1955: The Picts and the Problem. In: *PP*, 1-53.

b) starobritský = starobrythonský.

Vedle vlastních jmen zapsaných antickými autory představují hlavní zdroj znalostí legendy na mincích z 1. př. Kr. až 1. st. po Kr. Jejich podrobný rozbor podává P. de Bernardo Stempel[ová] v článku "Die Sprache albritannischer Münzlegenden", *ZCP* 44, 1991, 36-55). Převažují samozřejmě osobní jména, najdeme však i několik apelativ, i když vesměs zkrácených:

CORIO < kelt. *korĎos "vojsko, oddíl", sr. stir. *cuire* "vojsko; houf", velš. *cordd* "kmen, klan, tlupa", gal. označení řady kmenů jako *Uo-corii*, *Tri-corii*, *Petru-corii*, tj. "[sestávající ze] dvou, tří, čtyř pluků", i v osobních jménech jako *Corio*, *Corius*, *Coria*, aj.;

DUN < kelt. *dūnom "pevnost, hrad", sr. stir. *dún*, stbret. *din* id., velš. *dinas* "obec", v gal. označení hradu či pevnosti ve stovkách místních jmen *-dunon*, *-doŕnon* / *-dunum*;

-RIGON[OS], gen. sg. od předpokládaného nom. sg. *rigu < kelt. *rigō < *(H)rǵō(n) "království, vláda", sr. stir. *rige* "královská hodnost" < *rǵion;

SEGO < kelt. *segos "vítězství", sr. stir. *seg* "síla", velš. *hy* "odvážný", v gal. oblíbená součást osobních i místních jmen, např. *Segomarus* "velký vítězství", *Segorix* "vítězný král" a *Sego-dunum* "vítězná pevnost", aj.; SENO < kelt. *senos "starý" (zde ve funkci titulu typu lat. *senior*, podobně gal. NV *Seno-rix*), sr. stir. *sen*, velš., korn., bret. *hen* id.;

TIGIR < kelt. *tigernos "pán", sr. stir. *tigern*, stvelš. *teern*, sbret. *tiarn*, a stbrit. vlastní jména *Catotigirni* a *Bivatigirni*, vedle gal. NL *Castrum Tigernum*.

Z vlastních jmen stojí za zmínku theonymum AESO s variantou EISU, která mají obdobu ve jménu *Aesus* galského boha války (kelt. **aisu-*), jak jej zaznamenal Lucanus ve *Farsáliich* (I, 444-446). Objevuje se jediné kmenové jméno, totiž ECEN(I) = *Iceni* u Caesara a Tacita. Z antroponym jmenujme ADDEDOMARUS, BODUOC [OS] (sr. gal. *Boduacos*), CUNOBELINUS (= velš. NV *Cynfelyn*), DUBNOVELLAUNOS, DUMNOCOVEROS (sr. kelt. *dubnos "svět"), EPPILLUS (sr. gal. *epos "kůň"), VODEN(I?)OS (sr. stir. *fáith* "prorok, jasnovidce", *fáth* "prorokství", velš. *gwawd* "zpěv, báseň, satira", gal. *uateis* [oŪltej] třída kněží-obětníků a vykladačů přírody podle Strabóna [IV, 4.4]), aj.

Teprve kolem r. 600 se rýsují tři dialektové zóny: severní (1), západní (2) a jižní (3 & 4), v nichž se konstituovaly následující jazyky:

1) kambrijský = kumbrijský

Vymřelý jazyk někdejších království *Gododdin* mezi řekami Forth a Tyne s metropolí Edinburgh, *Strathclyde* na jz. Skotska s centrem v Dumbartonu a *Reget* v současné Cumbrii na pomezí s Anglie a j. Skotska s pravděpodobným centrem v Carlise. Známo jen několik glos z latinsky psaných zákonů skotského krále Davida I (1124-1153), např. *galnes* odpovídající stvelš. *galanas* "poplatek za hlavu". Početnější jsou místní jména, jež lze kambrijskému připisovat, např. z Cumbrie *Carrock(Fell)* ~ velš. *carreg* "skála", *Penrith* ~ velš. *pen* "konec" & *rhyd* "brod"; ze Strathclyde *Ochiltree* ~ velš. *uchel* "vysoký" & *tref* "dvorec"; z Gododdinu např. *Lanark* ~ velš. *llannerch* "holé místo v lese". Kambrijského původu mohou být i některá substrátová slova v jihoskotských dialektech angličtiny.

2) kymerský = velšský

Velšané se sami nazývají *Cymro*, obdobné jméno používané Kambriji pokračuje v angl. *Cumbra-land*. Odráží brython. **kom-brogos,-is* "ze stejné krajiny", sr. velš. *bro*, stir. *mruig* "krajina" (*mrogis), proti gal. *allo-brog-* "z jiné krajiny" (Schol. Juvenal. 8,234:..*Allobrogae, quoniam 'brogae' Galli agrum dicunt, 'alla' autem aliud* - viz Holder I, 96-97).

Literárním jazykem se velština stává až po r. 800. Nejstarší známý rukopis má právní charakter. Byl přičleněn k latinskému evangeliáři zvanému *Book of St Chad*. První poezie se objevuje v rukopise nazývaném *Juvenus manuscript* z 9. st. Nejstarší prozaický text (*Computus Fragment*) je z 10. st. a má astrologický obsah. Z předcházejícího období se dochovala jen vlastní jména v latinsky psaných textech. Výjimkou je nápis na kameni z Tywynu (hrabství Gwynedd) už z 8. st. Poezie připisovaná básníkům ze 6. st., jako byli Taliesin a Aneirin, však nekonzervovala jazyk z doby svého vzniku, ale díky ústnímu podání se průběžně modernizovala. Jejich dochované rukopisy jsou až ze 13. st. Texty a glossy z let 800 až asi 1200 se klasifikují jako starovelšské. Narušování ortografických pravidel, které lze pozorovat během 12. st., odráželo rostoucí rozdíly mluveného a literárního jazyka. Po r. 1200 lze už mluvit o středovelšské fázi, která trvá necelá dvě století. Z této doby pochází jedinečné dílo zvané *Mabinogi*, i když v mnoha ohledech odráží skutečnosti mnohem starší. Ve 13. st. tvořil básník Dafydd ap Gwilym. Od konce 15. st. se projevují mutace konsonantů na počátku slov i v pravopise a právě tento příznak je hodnocen jako počátek moderního jazyka. V r. 1547 vychází knihtiskem první velšská kniha nazývaná podle úvodních slov *Yn y lhyvyr hwenn* "V této knize". Obsahuje mj. překlady Kréda, Otčenáše a Desatera. O 4 roky později následuje velšsko-anglický slovník a překlady epištol a evangelií od Williama Salesburyho. R. 1567 je vydán Salesburyho překlad Nového zákona a modlitební knihy. Biskup William Morgan přidal překlad Starého zákona, revidoval Salesburyho verzi Nového zákona a vše vydal r. 1588. Dodejme, že 23 let před anglickým překladem. Tento úplný překlad Bible založený na jazyce tradiční velšské poezie měl rozhodující význam pro vznik moderního literárního velšského jazyka. Ostatně, až do r. 1975, kdy byl vydán první aktualizovaný překlad, se Bible z r. 1588, respektive její revidovaná verze z r. 1620, vydávala znovu a znovu. Morgan svým překladem sjednotil a stabilizoval pravopis. Rok 1588 tak tvoří rozhraní mezi ranou a pozdní moderní velštinou. Morganův literární jazyk byl založen na jižních dialektech. V současnosti se formuje nový literární jazyk s naddialektovým charakterem, který vychází z hovorové podoby velštiny.

Méně optimisticky se vyvíjel sociální status uživatelů velštiny. R. 1536 byl Wales přičleněn k Anglii. Součástí tohoto aktu byl i výnos vylučující velštinu z jakéhokoliv používání ve státní správě i v komunikaci s ní. K prvnímu obratu dochází až r. 1942(!), kdy se povoluje používat velštinu u soudů. O další čtvrtstoletí později se rozšiřuje právo mluvit a psát velšsky při jakémkoliv právním řízení. Od počátku 70. let se zavádějí dvojjazyčné dopravní značky aj. veřejné nápisy. Od r. 1993 dohlíží na uplatňování velštiny a její rovnoprávnost s angličtinou tzv. Velšský jazykový výbor, který jmenuje státní tajemník pro Wales. Podobným vývoj prodělala i jako vyučovací jazyk. Až v 90. letech 19. st. byla povolena jako nepovinný předmět na základních školách. První

základní škola s velštinou jako vyučujícím jazykem byla otevřena r. 1947, o 9 let později proniká i na střední školy. V posledních dvou desetiletích 20. st. jsou hojně zřizovány mateřské školy, kde se mluví velšsky, a velština stále více proniká i do výuky na Velšské univerzitě v Aberystwythu. Současná mluvená velština je pod silným vlivem angličtiny, což se projevuje nejen ve slovní zásobě, ale i v syntaxi. Literární jazyk však nejvíce čerpal z latiny. Odhaduje se, že latinského původu je více než třetina velšského slovníku. Některé výpůjčky pocházejí už z doby římské nadvlády nad Británií. Po normanském záboru Británie pronikají do velštiny i některá slova francouzského původu.

Ještě r. 1891 hovořilo velšsky asi 900 tis., tj. 54% obyvatel Walesu, z nich ovládalo pouze velštinu 280 tis. O století později se k velštině hlásí už jen přibližně půl milionu, tj. 18,5% obyvatel Walesu. Vše nasvědčuje tomu, že nezůstali žádní monolingvní uživatelé velštiny. Díky promyšlené koncepci vzdělávacího systému i obnovené prestiži velšského jazyka ve státní správě, literatuře a médiích tento počet už ve Walesu neklesá. Velština je však užívána i za hranicemi Walesu. Malá enkláva velšsky hovořícího obyvatelstva se nachází v hraničním hrabství Shropshire, v nedávné minulosti též v Herefordshire. Početná emigrace z Walesu rozšířila velštinu na mnoho míst Anglie a Severní Ameriky a dokonce i Patagonie (r. 1865). Hodnověrné statistiky žel chybí.

Významný keltolog John Rhŷs už na konci 19. st. navrhl dosud uznávanou klasifikaci dialektů hovorové velštiny. Pro jejich pojmenování použil jména brythonských kmenů z doby, kdy Wales ovládali Římané. Rhŷs rozeznává 4 dialekty (v závorce hrabství, kde dominují): severozápadní = venedotský (Gwynedd), severo- a středovýchodní = ordovický (Clwyd, Powys), jihozápadní = demetský (Dyfed), jihovýchodní = silurský (Gwent; Západní, Střední a Jižní Glamorgan). V obou jižních dialektech chybí foném *y*, který splynul s *i*, ve 3. osobě sg. preterita zde stojí *-ws* oproti *-odd* v severních dialektech. Na severu koncové slabiky *-e*, *-ev* přešly v *-a*. Na jihu zmizelo počáteční *h-*. Jihovýchodní dialekt se liší od jihozápadního změnou popřízvučných znělých okluziv na neznělé a monoftongizací mnohých diftongů. Rozdíly jsou i ve slovní zásobě: severní dialekty užívají ve významu "liška" slovo *llwynog*, jižní *cadno*; pro význam "děvče" *geneth* : *merch*. V literárním jazyce podobné páry fungují jako absolutní synonyma.

3) kornský

Vydělení kornštiny z pozdněbrythonského kontinua souvisí s anglosaským zábozem Británie. Soudě podle místních jmen, lze předpokládat, že během 7. st. Anglosasové pronikli až do sv. Cornwallu a oddělili tak jeho obyvatelstvo od jeho příbuzných ve Walesu. Anglosaský tlak spolupůsobil i na rozsáhlý transfer cornwallské populace do Aremoriky, po příchodích z Británie pojmenované Bretaň. R. 926 Athelstan ustanovil hranici mezi keltským Cornwalllem a anglosaským Wessexem na řece Tamar. Tento krok znamenal politickou stabilitu, která dovolila kornštině ještě dalších téměř 9 století existence. Nejstaršími památkami kornštiny jsou glossy z 9.-10. st. připisované na texty zvané *Smaragdus s Commentary on Donatus a Oxiensis Posterior*. V tzv. Bodminských evangeliářích je starokornsky popsáno osvobození otroků v Bodminu během 10. a 11. st. Asi z přelomu 11. a 12. st. pochází starokornský vokabulář, slovník čítající 961 starokornských slov s jejich latinskými ekvivalenty (jde vlastně o kornskou mutaci obdobného slovníku pro angličtinu). První souvislá starokornská věta se objevuje v textu, který popisuje založení kostela sv. Tomáše v Glasney (hrabství Penryn) v r. 1265: *In Polsethow ywwhylyr anethow* "V Poselthow se zjeví zázraky" (nebo "obydli"). Nejstarším středokornským textem je zlomek básně o 41 řádcích zachovaný na listině ze 14. st., týkající se farnosti St Stephen-in-Brannel. Nejvýznamnějším zdrojem informací o středověkém jazyce jsou však texty pašiových her. *Ordinalia* z konce 14. st. vznikla v Glasney College v hrabství Penryn, centru středověké kornské vzdělanosti. Sestávají ze tří částí, *Origo Mundi*, *Passio Christi*, *Resurrectio Domini*, každá se měla hrát jeden den. Zhruba ze stejné doby pochází hra *Pascon Agan Arluth* "Umučení našeho pána". Za ohlas *Ordinalii* se pokládá hra *Greans an Bys* "Stvoření světa", zachovaná v opisu až ze 17. st. Životopis *Beunans Meriasek* "Život svatého Meriaseka" je oslavou svätce uctívaného v Cornwallu i Bretani. Tradice dramatu pokračuje i v novokornském období (17.-18. st.), k nim přistupují částečné překlady Starého i Nového zákona. Negativní vliv na vývoj i samu existenci kornštiny měla reformace. Jedním z kroků Jindřicha VIII. bylo zrušení Glasney College. Zavádění angličtiny do bohoslužeb dokonce r. 1549 vedlo ke "vzpouře proti modlitební knize". Přesto ještě v 50. letech 16. st. vznikají kvalitní texty jako překlady 12 homilií londýnského biskupa Edmunda Bonnera, které přeložil John Tregear. Kornský jazyk byl vždy zapisován latinským písmem. Pravopis textů vzniklých od 14. do 18. st. je krajně nejednotný. Promítá se do něj tradice latinsko-britská, anglo-normanská, tj. francouzská, a vlastní anglická. Pozdní kornský jazyk je nejméně ze 2/3 nasyčen anglickými výpůjčkami.

Spolehlivé demografické údaje o počtech uživatelů kornštiny přirozeně chybí, jsou k dispozici jen následující odhady: 1300 - 38 000, 1600 - 22 000, 1700 - 5 000. Právě na přelomu 17. a 18. st. navštívil Cornwall badatel Edward Lhuyd, autor kompendia *Archeologica Britannica*, v němž uložil mj. jediný popis fonetiky kornštiny jako ještě živého jazyka. Konec 18. st. bývá zpravidla uváděn i jako definitivní zánik kornštiny. Existují však hodnověrná svědectví o lidech, kteří kornštinu používali až do konce 19. st. (např. jistý John Davey, který zemřel r. 1891, nebo John Tremethack, jenž zemřel r. 1852, stihl naučit kornsky svou dceru). Nicméně zájem o kornštinu neupadl. Naopak, od počátku 20. st. lze pozorovat snahu o resuscitaci mrtvého jazyka. Mezi světovými válkami se pokusil na základě textů středokornských dramatu rekonstruovat tzv.

"sjednocenou kornštinu" R. M. Nance. R. 1986 zavádí K. George tzv. *Kernewek Kemmyn*, "obecnou kornštinu", která se však vrací k r. 1500. Naopak, o záznamy pozdní kornštiny od Lhuyda a též specifickou výslovnost lokálního anglického dialektu z poloostrova Penwith se opírá pokus R. Gendalla z 90. let 20. st., který nazval *Kernuack*, "moderní kornština". Na konci 20. st. jsou tedy ve hře hned tři verze obnovené kornštiny, kterými je prý schopno komunikovat 50-150 lidí.

4) bretonský

Poloostrov Aremorica (galsky "Přimoří"), podle příchozích z Británie nazvaná Bretaň, byla osídlena britskými Kelti v 5.-7. st. pod tlakem anglosaské kolonizace Británie. O britském původu svědčí i vlastní jméno *Brez(h) oneg*. Dlouho se soudilo, že britští imigranti přišli do zcela romanizovaného prostředí. Až badatelé Falc hun (1963) a Fleuriot (1980) předložili svůdnou hypotézu, která vysvětluje nářeční rozdíly v bretonštině působením galského substrátu. Oba autoři se však liší v závěru, který bretonský dialekt zachovává nejvýrazněji předrománské dědictví. Falc hun viděl pokračování galštiny v jihovýchodních dialektech (oblast Vannes, bret. Gwened), zatímco Fleuriot v severozápadních. Přes nedostatek historických podkladů se zdá být scénář, předpokládající adaptaci britské variety galo-britonštiny jejich kontinentálními příbuznými, nejschůdnějším vysvětlením pozoruhodné popularity jazyka imigrantů, který se stal i jazykem nové poloostrovní aristokracie. V pol. 9. st. jeden z jejich představitelů, Salomon, značně rozšířil bretonskou moc zábořem zcela romanizovaného území daleko na východ od hranice vlastního rozšíření bretonštiny. Vedle významných měst jako Nantes a Rennes se pod bretonskou kontrolu dostala krátce i Normandie. Už počátkem 12. st. přestává být bretonština jazykem vévodů. Od té doby lze pozorovat nepřetržitý ústup bretonského jazyka francouzštině. R. 1905 používalo bretonštinu 1,4 mil. Bretonců, r. 1983 ještě přes 600 tis. obyvatel Bretaně a dalších asi 200 tis. Bretonců žijících zejména v Paříži a v USA, z nich asi 250 tis. hovořilo bretonsky denně. O desetiletí později se k bretonštině v samotné Bretani hlásilo už jen zhruba čtvrt milionu lidí. Od 80. let 19. st. byla bretonština prakticky úplně vyloučena ze školní výuky. Ve velmi omezené míře se vrátila do škol r. 1951 (*loi Deixonne*). Výuka bretonštiny se však dotýká ne více než 5% školáků z populačního ročníku. Významným faktorem udržujícím bretonštinu při životě byla církev. Po r. 1950 ji i zde vytlačila francouzština.

Starou bretonštinou je nazýván jazyk gloss a vlastních jmen z období mezi roky 800 a 1100. Vlastní literární texty s výjimkou latinských nejsou známy. Hypotéza o literární tradici paralelní britskému Artušovskému cyklu chybí konkrétní opora. Onomastika představuje hlavní zdroj informací i o střední bretonštině do 15. st., s výjimkou několika básní ze 14. st. Změnu přináší až knihtisk, díky němuž od pol. 15. st. máme k dispozici relativně velké množství textů i lexikologické literatury. Velice cenný je bretonsko-francouzsko-latinský slovník zvaný *Catholicon* z r. 1464, vytištěný r. 1499. Zahnuje též prozaické překlady. Na rozdíl od staré bretonštiny zapisované latinkou vycházející z britské církevní tradice přijala střední bretonština soudobý francouzský pravopis. Ve středobretonské literatuře převládají náboženská témata, zpravidla zpracovaná dramatickou formou. Náboženská látka ostatně dominuje ještě po 2. světové válce. Za první krok k moderní bretonštině se pokládá rok 1659, kdy jezuita Maunoir ve své gramatice přizpůsobil pravopis mluvenému jazyku diecéze Léon tím, že eliminoval konsonanty už nevyslovované a zachytil změny počátečních souhlásek. Poslední pravopisná reforma byla uskutečněna v přísně puristickém duchu r. 1941, opět na základě leonského dialektu.

Na jihovýchodě bretonského dialektového kontinua, na území diecéze Vannes, se už v 9.-10. st. začal utvářet specifický dialekt zachovávající přízvuk na poslední slabice. Na zbývajícím území se o několik století později konstituovaly další tři dialekty s přízvukem posunutým na předposlední slabiku: na severozápadním protipólu dialekt diecéze Léon, a přechodové dialekty diecézí Tréguir na severovýchodě a Quimper na jihozápadě a v centru poloostrova.

Pozn.: Demografické údaje viz L. Šatava, *Národnostní menšiny v Evropě*, Praha 1994.

Základní číslovky v keltských jazycích

	keltiberský	st.irský	n.irský	gaelský	manx	velšský	kornský	bretonský	galský
1		<i>óin- óen-</i>	<i>aon</i>	<i>aon</i>	<i>unnane</i>	<i>un</i>	<i>vn</i>	<i>un</i>	
2 m. f.		<i>dáu</i>	<i>dó/dhá</i>	<i>dí</i>	<i>jees</i>	<i>dau dwy</i>	<i>dew dyw</i>	<i>daou diou</i>	<i>uo-dui "2x"</i>
3 m. f.	<i>tiris ak. sg.</i>	<i>trí h- téoir</i>	<i>trí</i>	<i>trě</i>	<i>tree</i>	<i>tri tair</i>	<i>try, tri te(y)r, tyyr</i>	<i>tri teir</i>	<i>tidres</i>
4 m. f.	<i>ku[etu(o)r]i</i>	<i>cetha(i)r cethéoi r</i>	<i>ceathair ceithre</i>	<i>ceithir</i>	<i>kiare</i>	<i>pedwar pedair</i>	<i>peswar peder, -yr</i>	<i>pevar peder</i>	<i>petuar[ios] (ord.)</i>
5	<i>kuekue-</i>	<i>cóic</i>	<i>cúig</i>	<i>cóig</i>	<i>queig</i>	<i>pump</i>	<i>pump</i>	<i>pemp</i>	<i>pinpe-, pompe-</i>
6	<i>sues</i>	<i>sé h-</i>	<i>sé</i>	<i>sia</i>	<i>shey</i>	<i>chwech</i>	<i>whe(gh)</i>	<i>c'houec'h</i>	<i>suexos (ord.)</i>
7		<i>secht^N</i>	<i>seacht</i>	<i>seachd</i>	<i>shiaght</i>	<i>saith</i>	<i>seyth, syth</i>	<i>seiz</i>	<i>sextan/m-</i>
8		<i>ocht^N</i>	<i>ocht</i>	<i>ochd</i>	<i>hoght</i>	<i>wyth</i>	<i>eth</i>	<i>eiz</i>	<i>oxtu-</i>

9	<i>nouan-</i>	<i>noi^N</i>	<i>naoi</i>	<i>naoi</i>	<i>nuy</i>	<i>naw</i>	<i>naw</i>	<i>nao, nav</i>	<i>namet[os]</i> (ord.)
10	<i>TeKam-</i>	<i>deich^N</i>	<i>deich</i>	<i>deich</i>	<i>jeih</i>	<i>deg</i>	<i>dek</i>	<i>dek</i>	<i>decam-</i>
20		<i>fiche</i>	<i>fiche</i>	<i>fichead</i>	<i>feed</i>	<i>ugain</i>	<i>ugens</i>	<i>ugent</i>	<i>Voconti-?</i> (etn.)
30		<i>tricha</i>	<i>tríocha;</i> <i>deich</i> <i>fichead;</i> <i>deich is</i> <i>fiche</i>			<i>deg ar</i> <i>hugain</i>	<i>dek warn-</i> <i>ugens</i>	<i>tregont</i>	<i>tricontis</i>
40		<i>cethor-</i> <i>cha</i> (stř)	<i>daichea</i> <i>d</i>		<i>daeed</i>	<i>deugai</i> <i>n</i>	<i>dew vgens</i>	<i>daou-</i> <i>ugent</i>	
50		<i>cóica</i>	<i>caoga;</i> <i>lethchéad</i> <i>deich is</i> <i>daichea</i> <i>d</i>		<i>leihcheea</i> <i>d</i>	<i>hanner</i> <i>cant;</i> <i>deg a</i> <i>deugai</i> <i>n</i>	<i>hanter cans</i>	<i>hanter-</i> <i>kant</i>	
60		<i>sesca</i> (stř)	<i>seasca;</i> <i>trí fichid</i>			<i>trigain</i>	<i>try vgens</i>	<i>tri-ugent</i>	
70		<i>sechtmo-</i> <i>go</i>	<i>deich is</i> <i>trí</i> <i>fichid</i>			<i>deg a</i> <i>thrigai</i> <i>n</i>		<i>dek ha</i> <i>tri-ugent</i>	
80		<i>ochtmo-</i> <i>ga</i> (stř)	<i>cheithre</i> <i>fichid</i>			<i>pedwar</i> <i>ugain</i>		<i>pevar-</i> <i>ugent</i>	<i>ox[...]</i> <i>antia</i>
90		<i>nócha</i> (pozd.)	<i>deich is</i> <i>cheithre</i> <i>fichid</i>			<i>deg a</i> <i>phedwar</i> <i>ugain</i>		<i>dek ha</i> <i>pevar-</i> <i>ugent</i>	
100	<i>kantom</i>	<i>cét</i>	<i>céad</i>	<i>ceud</i>	<i>keead</i>	<i>cant</i>	<i>cans</i>	<i>kant</i>	<i>canto-</i>
1000	<i>śan-</i> <i>KilisTa-</i>	<i>mile</i>	<i>mile</i>	<i>měle</i>	<i>thousane</i>	<i>mil</i>	<i>myl</i>	<i>dek-kant</i> <i>mil</i>	

Kmenové jméno *Boii* (Caesar), *Bñioi* (Strabo) bývá spojováno s gal. *bogio-* vystupujícím v mnoha osobních jménech. Srovnání s ir. *bág* "bitva" a *bongid* "láme, vítězí" by naznačovalo význam "bojovník" (Holder I, 462, 463n podle Glücka). Podobnou sémantickou motivaci předpokládá i srovnání se sl. **bojъ* "boj", které je derivátem slovesa **biti* (Rosenfeld). Ernault předložil interpretaci "strašný" na základě sl. **bojati se*, lit. *bijóti(s)* "bát se", *bajùs* "strašný", stind. *bháyate* "bojí se" (Holder I, 463). Bammesberger (1997, 60-66) vyšel z textu ZHQ *BOIOS* na dvou graffiti nalezených v bavorském oppidu Manching. V prvním slově identifikuje ř. imper. *zeqī* "žij!", zatímco *Boios* odvozuje z **g^{uo}ǵH₃-o-* (sr. avest. *gayō* "život", lit. *gajùs* "lehce se hojící", sl. **gojъ* > sch. *gōj* "svět", stč. *hoj* "hojnost", br. *hoj* "hrdina"), které je derivátem kořene **g^{ue}ǵH₃-* "žít". Originální figura etymologica, kterou nápis představuje, dovoluje etnonymum interpretovat jako "ten, kdo žije, obyvatel" apod. Jméno *Bójů* najdeme též v názvech Čech (**Bohemia**) a **Bavorska**. Kolem r. 18 po Kr. zaznamenal Strabo tvar *Bou...aimon* (Geogr. 7, I, 3). R. 30 po Kr. Velleius Paterculus, vojenský přidělenec akce proti Markomanům, zapsal podobu *Boiohaemum*. Na konci 1. st. po Kr. Tacitus říká *Manet adhuc Boihaemi nomen signatque loci*

veterem memoriam quamvis mutatis cultoribus (Germ. 28). Všeobecně se soudí, že druhá složka jména je germ. (markomanské ?) **haima-*, které známe z gót. *haims* "obec", pl. *haimos* "země", stsev. *heimr* "bydliště; svět", sthn. *heim* "domov". Prohaska (*Slavia* 29, 1960, 541-51) se pokusil dokázat, že **-haimon* může být odvozeno od ie. **sHei-mon-* "provaz, řetěz", přeneseně "horský hřbet", sr. stind. *sīmán-* "provaz, hranice, temeno", ir. *sim* "řetěz". Stejný základ předpokládá např. i pro jméno pohoří Shmana nebo Shmatofj, lat. *Semanus silva*, zpravidla identifikované s Durynským lesem či Krušnými horami. Změna *s > h* však nemusí nutně vylučovat kelt. původ části **-haimon*, jak soudil Prohaska. Lambert (1994, 45) ukázal, že i v pozdní galštině intervokální *-s-* mizí (sr. *suiorebe* < **suesorebi* "sororibus"). Jméno zgerm. kmene **Bavorů** doložené v lat. pramenech v podobě *Baioarii* (6. st.), *Baibari* (6. st.), *Bawarii* (9. st.) odráží zgerm. **bai-warjōz*, tj. "obyvatelé [země] Bójů", sr. podobně složená kompozita v jaz. zgerm. (*Chatt-uarii*, *Angri-varii*, *Rip-uarii*; stangl. *Cant-ware*) i sgerm. (stsev. *Vik-verjar*, *Rúm-verjar*), kde druhá složka je derivátem slovesa (gót., sthn.) *warjan* "bránit". Tradičně bývá souvislost jmen Bavorů a Bójů vysvětlována tak, že předkové Bavorů jsou potomky Markomanů, kteří se vystěhovali z Čech, tj. někdejší země Bójů, do Bavorska (už Zeuss 1839). Pro chronologické nesrovnalosti odmítá Schwarz (*Germanische Stammeskunde* 1956, 182-86). Jeho řešení vychází z přesunu Suébů ze Slovenska do Pannonie (asi r. 471), též po určitou dobu osídlené Bóji (země *Baias* u Geografa Ravenského ?), a odtud do Bavorska (r. 489).

V české literatuře historické i archeologické se běžně objevuje tvrzení, že předgermánská hydronyma jako (1) *Labe* (r. 18 'Albij - Strabo, r. 30 *Albis* - Velleius Paterculus), (2) *Ohře* (r. 805 *Agara*), (3) *Jizera* (r. 1297 *Gizera*) aj. jsou keltského původu (např. Dobiáš 1964, 31; Drda - Rybová 1998, 11). Ale žádné z těchto jmen nenese rysy charakteristické pouze pro kelt. jaz. Obdobná jména se vyskytují nejen na územích obývaných kdysi Kelty, ale i daleko za jejich hranicemi, srov. (1) 'AlfeiŃj (řeky v Arkádii, Elidě a Bithynii), *Albula* (jiné jméno pro Tiber; řeka u Tiburu - obě v Latii), stsev. *elfr*, švéd., nor. *elv* "řeka"; (2) *AgarĎně*, *Agaržnis* (lit. jezera), 'Agaroj (z. přítok Azovského moře - viz Ptol. III 5, 13); (3) *Eisrā* (lit. řeka), *Iserwayn* (stprus. řeka). Přirozené vysvětlení poskytuje tzv. 'staroevropská' teorie, jejímž autorem je H. Krahe (1964 s lit.). Krahe a jeho následovníci (W. Schmid, J. Udolph aj.) předpokládají, že uvedená hydronyma jsou součástí více méně jednotná toponymie velké části Evropy od Ukrajiny a Pobaltí přes j. Skandinávii, Britské ostrovy po sever Pyrenejského a Apeninského a převážnou většinu Balkánského poloostrova. Vidí v nich dědictví z doby ještě nediferencovaného jaz. kontinua, na jehož okrajích později krystalizují jazyky italské s venetštinou, lusitanský, keltské, germánské, baltské, slovanské a snad i některé paleobalkánské (illyrský ?). Keltové tedy zmiňovaná hydronyma nevytvořili, ale zdědili. V lokalitách, kde se zachovala sídelní kontinuita, bylo možno je předat následnému obyvatelstvu, ve Stř. Evropě Germánům. Teprve jejich prostřednictvím se jména těchto řek dostávají ke Slovanům. S tím souhlasí i fakt, že sl. pojmenování středněvrop. Keltů *Volxi* (*Voloxi*, *Vlaši* aj.) bylo převzato z germ. **Walhōz* (sr. stangl. *Wealhas* "Wales"), které představuje adaptaci kelt. kmenového jména *Volcae* (Holder III, 436n; Trubačev 1991, 41).

Nedořešenou zůstává otázka přímých kelt.-sl. vztahů. Z dlouhého spisku lexikálních a onomastických paralel, který kompiloval Schachmatov (1911), kritika mnoho neponechala. Následující příklady týkající se téhož sém. pole mohou posloužit jako ilustrace kelt. kulturního vlivu na sl. jaz. (sr. Stalmaszczyk - Witczak 1995 s lit.): (1) Sl. **borgŔ* > stč. *brah* "stoh", dluž. *brog* "stoh, kupa, hromada", p. *bróg* "místo pro seno, obilí, krmivo aj., sestávající ze čtyř sloupů a odkládací střechy", ukr. *borih* "stříška na čtyřech sloupech pro skladování sena či obilí" < kontinent. kelt. **barga* rekonstruované na základě román. dat: šp. a port. *barga* "došková chýše", rétoromán. (obwaldin.) *barĝa* "zastřešený vchod do domu či seníku", a něm. dial. *Barge* "kamenný chlév". (2) Stsl. *klěts* "cela, obydlí", p. arch. *kleč* "chýše, komora, spiž", r. *klet* "srub" aj., vedle csl. *klěťŔ*, p. dial. *klet* a csl. *klěta*, p. dial. *kleta* aj. < kontinent. kelt. **klĭta* (pozdlat. *clĭta*, provenc. *clada*, fr. *clai*e "pletivo z větví, košatina"; sr. velš. *clwyd* "košatina; hřad; střecha", stir. *cliath* "proutěná ohrada", vedle *cléithe* "krov, střecha" < kelt. **kleitiom*). Lit. *šlitžs* "mandel snopů", *šlitinĎs* "kůl v plotě", lot. *slits* "plot upletený ze smrkových větví" potvrzují ie. **k-*, jehož střídnici je sl. **s-*. (3) Stsl. *krovŔ* "střecha, příbytek", č. *krov*, r. arch. *krov* "dům, obydlí" aj. < kelt. **kra(w)os* (stir. *cró* "stan, bouda, ohrada pro skot"; velš. *craw* "kolna, chlév") < ie. **krāpos*; odtud pochází i germ. **hrōfaz* (stangl. *hrōf* "střecha") a domácí sl. **stropŔ*. Pozoruhodnou kelt.-sl. paralelu v mytologickém slovníku představuje srovnání jména sl. bohyně **Mokoš* (**Makosi-*) a stir. teonyma *Macha* (**MakosĎā*), které nosily tři různé bohyně (Kalygin, ZCP 49-50, 1997, 369-71). V kontextu této etymologie je možno vidět souvislost jména sl. slunečního božstva doloženého ve str. *DažbbogŔ*, reosl. *DaždbogŔ*, sch. *Dāžbog* se jménem *Dagdae* (**d^hag^h-deĎuos* "dobrobůh" nebo "bůh ohně?") nejvyššího boha stir. panteonu (sr. Abajev: Neskol'ko zamečanj k slavjanskim etimologijam. In: *Problemy istorii i dialektologii slavjanskich jazykov*, 1971, 13). Pravděpodobnou zónou přímého kontaktu nediferencovaných Slovanů a některého z kelt. kmenů mohla být oblast jv. Polska, kde toponyma jako *Pieniny* prozrazují keltskou přítomnost v blízkosti sl. pravlasti (sr. brit. pohoří *Pennine* utvořené z brython. **pennos* "hlava, vrchol, konec" < kelt. **k^uennos* - viz Holder II, 966). Kelty najdeme ještě východněji; např. při Dněstru se nacházelo město kelt. jména *KarrĎdounon* (Ptolemaios III 5, 15), tj. "kamenný hrad", patrně dnešní Kamenec-Podol'skij (Trubačev 1991, 42).

BILLY, P.-H.: *Thesaurus Linguae Gallicae*, 1993;
DRDA, P. - RYBOVÁ, A.: *Keltové a Čechy*, 1998;
ELSIE, R.W.: *The Position of Brittonic. A Synchronic and Diachronic Analysis of Genetic Relationships in the Basic Vocabulary of Brittonic Celtic*, 1979;
HOLDER, A.: *Alt-celtischer Sprachschatz*, I-III, 1896, 1904, 1907;
KALYGIN, V.P. - KOROLEV, A.A. *Vvedenije v kel' tskuju filologiju*, 1989;
KRAHE, H.: *Unsere ältesten Flussnamen*, 1964; LAMBERT, P.-Y.: *La langue gauloise*, 1994;
MEID, W. - ANREITER, P. (eds.): *Die grösseren altkeltischen Sprachdenkmäler*, 1996;
PEDERSEN, H.: *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen* I-II, 1909-13;
POKORNY, J.: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, 1959;
SCHACHMATOV, A.: Zu den ältesten slavisch-keltischen Beziehungen. *AfslPh* 33, 1911, 51-99;
SCHMIDT, K.H.: Insular Celtic P- and Q-Celtic. In: *The Celtic Languages*, ed. M.J. Ball, 1993;
SCHMIDT, K.H.: *Celtic: A Western Indo-European Language ?* 1996;
SCHRIJVER, P.: *Studies in British Celtic Historical Phonology*, 1995;
STALMASZCZYK, P.: Geneza języka piktyjskiego i przyczyny jego obumarcia. *Językoznawstwo synchroniczne i diachroniczne*, 1993, 291-301;
STALMASZCZYK, P. - WITCZAK, K.T.: Celto-Slavic language connections. *Linguistica Baltica* 4, 1995, 225-232;
STOKES, W.: *Urkeltischer Sprachschatz*, 1894;
THURNEISEN, R.: *A Grammar of Old Irish*, 1946;
TRUBAČEV, O.N.: *Etnogenez i kul'tura drevnejšich slavjan*, 1991;
WALDE, A.: *Über älteste sprachliche Beziehungen zwischen Kelten und Italikern*, 1917.